

עשה זאת בעצמך? השפעת הייצוג המשפטי על תוצאות המשפט: בתי המשפט לתעבורה כמקרה בוחן

מאת

רביע עאסי*

מאמר זה בוחן את השפעתו של ייצוג משפטי על תוצאות המשפט בעבירות תעבורה קלות של ברירת קנס. המחקר מוצא כי הייצוג המשפטי העלה באופן מובהק את הסיכוי של נאשמים להגיע להסדר טיעון ולהצליח לבטל את נקודות התעבורה. עם זאת נאשמים מיוצגים שילמו קנסות גבוהים מאלה ששילמו נאשמים שייצגו את עצמם. הואיל והנקודות הן לרוב השיקול העיקרי ששוקלים נאשמים בעבירות ברירת קנס, תוצאות המחקר מלמדות כי בסך הכול הייצוג המשפטי משפיע לטובה על תוצאות ההליך. מלבד חשיבותו של ממצא זה כשלעצמו, למחקר עוד תרומות ייחודיות. שלא כמחקרי תצפית אחרים, מחקר זה הצליח לצמצם במידה ניכרת את הסיכונים הקשורים להטיית הבחירה, ובכך להעלות ממצאים אמינים יותר. נוסף על זה, אוכלוסיית בעלי הדין הנבדקת היא מגוונת ומייצגת יותר מזו שבמחקרים קודמים, דבר המקנה לממצאים כוח הכללה רב יותר בהליכים ובהקשרים אחרים. כמו כן השפעת הייצוג נבדקה בתנאים שבהם הייצוג המשפטי לא היה צפוי להקנות יתרון סגולי, בהתחשב בפשטות ההליכים שנבחנו, בהיעדר הצורך בידע משפטי נרחב ובהשלכות הקלות יחסית. הסיכוי להגיע להסדר טיעון שמבטל את הנקודות היה 94.7% בממוצע, ללא קשר לסוג הייצוג. אפקט הייצוג שנמצא אפוא הוא חזק ומפתיע, והוא צפוי להיות חזק בהרבה בהליכים הדורשים ידע משפטי נרחב. הממצא האקראי שלפיו עצם הגשת הבקשה להישפט מביאה כמעט תמיד לביטול הנקודות, הוא בעצמו דרמטי.

מבוא א. סקירת ספרות: האתגר המתודולוגי. ב. הטיית הבחירה. 1. סקירה כללית. 2. מדוע הליכי תעבורה? ג. מבנה ושיטת המחקר. 1. המדגם. 2. המשתנים התלויים והבלתי תלויים. 3. משתני בקרה. 4. ניתוח סטטיסטי. ד. תוצאות. ה. דיון. ו. סיכום ומבט למחקר עתידי.

* פרופסור חבר, הפקולטה למשפטים, אוניברסיטת חיפה. את המחקר הזה מימנה בנדיבות הקרן הלאומית למדע (ISF). תודתי לתומר כרמל על ניהול הניתוח הסטטיסטי של הנתונים ועל סיוע בניית הממצאים ובפרשנותם; לאורן גול-אייל, ליונה גולדשמידט וליעקב משמוש על הערותיהם ועצותיהם רבות הערך בכל הקשור למתודולוגיה; לורה שיקלמן על הובלת צוות המחקר ועל עזרה רבה בתכנון ובמחקר; לשופט בית המשפט לתעבורה (בדימוס) בסאם קנדלפט ולעו"ד ענאן דאהר, על עצותיהם המועילות בנוגע לפרקטיקה של הליכי התעבורה; לאסתי רשרגוביץ' בר ולתאלא חמאדה על עזרה מחקרית מצוינת; לאופיר עמר, לנדב עדן, לשני טמימה ולנטע טאובר על הקידוד המעולה. תודה גם למערכת כתב העת משפטים על הערות יסודיות ומצוינות, ולעורכת הלשונית יהודית ידלין על עריכה נהדרת ששיפרה את הטקסט. כל קישורי האינטרנט המצורפים נבדקו ביום 9 במאי, 2023. המאמר מנוסח בלשון זכר מטעמי נוחות בלבד.

מבוא

בעשורים האחרונים הפכו בעלי הדין המייצגים את עצמם לתופעה נפוצה במדינות המשפט המקובל.¹ המרכז הארצי לבתי משפט מדינתיים בארצות הברית העריך כי 76% מהתיקים האזרחיים ב-2015 כללו בעלי דין אשר ייצגו את עצמם בבתי המשפט.² מחקרים נוספים מראים כי בשנים 2016–2017, 81.6% מהתיקים האזרחיים במדינת מינסוטה כללו בעלי דין אשר ייצגו את עצמם, ואילו במדינת אינדיאנה – 57.2%³. באנגליה ובווילס, 80% מכל תיקי המשפחה ברבעון הראשון של שנת 2014 כללו בעלי דין שייצגו את עצמם,⁴ ומדיווח של הרשות השופטת לבית הנבחרים הבריטי עולה כי בעשור האחרון הייתה עלייה ניכרת בשיעורי הייצוג העצמי בהליכי משפחה: בשנים 2012–2013, 42% מהמתדיינים ייצגו את עצמם, ואילו בשנים 2017–2018 המספר גדל ל-64%⁵. בקנדה, בשנת 2011, 21% מהמתדיינים בהליכים אזרחיים לפני בית המשפט העליון של קולומביה הבריטית (Supreme Court of British Columbia) ייצגו את עצמם, וכך גם 19% מהמתדיינים בבית המשפט של המלכה באלברטה (Alberta's Court of Queen's Bench).⁶ באוסטרליה 27%

- 1 JONA GOLDSCHMIDT, SELF-REPRESENTATION: LAW, ETHICS, AND POLICY (2022) לסקירה מצוינת של נושא זה ראו Mark D. Gough & Emily S. Taylor Poppe, *(Un)Changing Rates of Pro Se Litigations in Federal Court*, 45 LAW SOC. INQ. 567 (2020).
- 2 THE NATIONAL CENTER FOR STATE COURTS, THE LANDSCAPE OF CIVIL LITIGATION IN LEGAL SERVICES STATE COURTS (2015), <https://did.li/QA1ZH> ראו CORPORATION, JUSTICE GAP REPORT: MEASURING THE CIVIL LEGAL NEEDS OF LOW-INCOME AMERICANS (2021), <https://tinyurl.com/mwtetxpv> כ-67% מהתובעים בבתי המשפט בקליפורניה במהלך שנות התשעים ו-79% מהדיירים בבתי המשפט לדיוור בניו יורק בשנים 1984–1983 ייצגו את עצמם. ראו JUDICIAL COUNCIL OF CALIFORNIA, TASK FORCE ON SELF-REPRESENTED LITIGANTS: REPORT TO THE JUDICIAL COUNCIL (2014), <https://tinyurl.com/4hrjxj4x> ראו גם Carroll Seron, Martin Frankel & Gregg Van Ryzin, *The Impact of Legal Counsel on Outcomes for Poor Tenants in New York City's Housing Court: Results of a Randomized Experiment*, 35 LAW & SOC'Y REV. 419 (2001).
- 3 Christine E. Cerniglia, *The Civil Self-Representation Crisis: The Need for More Data and Less Complacency*, 27 GEO. J. ON POVERTY L. & POL'Y 355, 370–371 (2020) <https://tinyurl.com/AO>, IMPLEMENTING REFORMS TO CIVIL LEGAL AID 15–16 (2014),
- 4 <https://tinyurl.com/5fwpy44m>. נתונים נוספים מראים כי בתקופה שבין 2000 ל-2003 רוב הנתבעים בתיקים אזרחיים בבית המשפט הגבוה (High Court) ו-85% בבתי המשפט המקומיים (county courts) ייצגו את עצמם בשלב מסוים של ההליך. ראו RICHARD MOORHEAD & MARK SEFTON, LITIGANTS IN PERSON: UNREPRESENTED LITIGANTS IN FIRST INSTANCE PROCEEDINGS (Department of Constitutional Affairs 2005), <https://tinyurl.com/2wh6b9jw> מחקר אחר מצא כי 75% מהתיקים בחמישה בתי משפט מקומיים ובתי משפט לענייני משפחה כללו לפחות בעל דין אחד שייצג את עצמו. ראו LIZ TRINDER ET AL., LITIGANTS IN PERSON IN PRIVATE FAMILY LAW CASES (Ministry of Justice Analytical Series, 2014), <https://tinyurl.com/yvuv5yc4>.
- 5 LORD BURNETT OF MALDON, STATISTICS ON LITIGANTS IN PERSON (Lord Chief Justice of England and Wales, 2019), <https://tinyurl.com/bdek3xdw>, (להלן: מכתב הנשיא).
- 6 JULIE MACFARLANE, THE NATIONAL SELF-REPRESENTED LITIGANTS PROJECT: IDENTIFYING AND MEETING THE NEEDS OF SELF-REPRESENTED LITIGANTS (2013), <https://tinyurl.com/msz8wvks>.

מהתיקים שהובאו בפני בתי המשפט לענייני משפחה בשנים 2011–2012 כללו בעלי דין שייצגו את עצמם.⁷

בשל מספריהם הגדולים, בעלי הדין המייצגים את עצמם הפכו זה מכבר לאחד הנושאים הבוערים ביותר בדיון על זכות הגישה לערכאות בעולם האנגלו-אמריקאי. דיון זה מתאפיין בתחושה של משבר חמור, שכן הדעה הרווחת היא כי המשפט מורכב מדיי עבור ההדיוטות, הן ברמת המשפט המהותי והן ברמת המשפט הדיוני, כאשר האופי האדוורסרי של ההתדיינות מעצים את החשש מפני פגיעה בזכויות המהותיות של מתדיינים בשל חוסר ייצוג משפטי. שיטה זו עוצבה בידי עורכי דין ולמענם, וכזאת אין היא מתאימה לצרכים של מתדיינים חסרי הכשרה מקצועית. העמדה המקובלת היא אפוא כי בעלי דין המייצגים את עצמם צפויים בסבירות גבוהה לסבול מתוצאות שיפוטיות שליליות, במנותק מצדקת טענותיהם, ואגב כך גם יגבירו את חוסר היעילות ואת עומסי היתר שמהם סובלים שופטים ועובדי בית המשפט.⁸

לסיכויי ההצלחה הנמוכים של בעלי דין המייצגים את עצמם השלכה רצינית על הלגיטימציה של מוסדות השלטון, ובכללם בתי המשפט, ועל אמון הציבור בהם. קיומה של גישה נוחה ושוויונית להליך משפטי המאפשר אכיפה אפקטיבית של הזכויות והחובות המהותיות הוא דרישה בסיסית של שלטון החוק.⁹ לפי תאוריות מסוימות של האמנה החברתית, המונופול של המדינה על השימוש בכוח הוא לגיטימי רק כאשר המדינה מספקת לאזרחים הגנה סבירה על זכויותיהם החוקיות באמצעות שירות סביר, שוויוני ונגיש של פתרון סכסוכים.¹⁰ תנאי זה אינו מתקיים אם בעלי דין המייצגים את עצמם נכשלים בשיטתיות ובהיקפים גדולים בהגנה על זכויותיהם (תוך כדי בזבוז משאבי ציבור יקרים), במיוחד כשהיעדר הייצוג נובע מהיעדר יכולת כלכלית.¹¹ לא מפתיע אפוא שתופעת בעלי הדין המייצגים את עצמם מעסיקה באינטנסיביות אקדמאים, קובעי מדיניות, אנשי מערכת המשפט וגורמי החברה האזרחית, כפי שניתן לראות בכתיבה ענפה ובאין-ספור כנסים, סדנאות, דוחות ממשלתיים ושיפטיים, בלוגים ומאמרים בעיתונות.¹²

JOHN FAULK, SELF-REPRESENTED LITIGANTS: TACKLING THE CHALLENGE (2013), 7
<https://tinyurl.com/mr35xm5u>

8 ראו Russell Engler, *And Justice for All – Including the Unrepresented Poor: Revisiting the Roles of the Judges, Mediators, and Clerks*, 67 FORDHAM L. REV. 1987 (1999); Drew A. Swank, *The Pro Se Phenomenon*, 19 B.Y. U. J. PUB. L. 373 (2005); Tiffany Buxton, *Foreign Solutions to the US Pro Se Phenomenon*, 34 CASE W. RES. J. INT. L. 103 (2002); RICHARD ZORZA, *THE SELF-HELP FRIENDLY COURT: DESIGNED FROM THE GROUND UP TO WORK FOR PEOPLE WITHOUT LAWYERS* (2002); Sande L. Buhai, *Access to Justice for Unrepresented Litigants: A Comparative Perspective*, 42 Loy. L. A. L. REV. 979 (2009)

9 Joseph Raz, *The Rule of Law and its Virtue*, 93 L.Q. REV. 195 (1977) ; ראו גם את הפרק הראשון ב-ADRIAN ZUCKERMAN, ZUCKERMAN ON CIVIL PROCEDURE: PRINCIPLES OF PRACTICE (2021).

10 DAVID LUBAN, LAWYERS AND JUSTICE: AN ETHICAL STUDY 31–49 (1988)

11 ראו לעניין זה RONALD DWORKIN, PRINCIPLE, POLICY, PROCEDURE (1981) ; ראו גם FREDERICK WILMOT-SMITH, EQUAL JUSTICE: FAIL LEGAL SYSTEMS IN AN UNFAIR WORLD (2019)

12 Hazel Genn, *Do-it-Yourself Law: Access to Justice and the Challenge of Self-Representation*, 32 CIVIL JUST. Q. 411 (2013)

יש מי שרואה חשיבות בטרמינולוגיה המשמשת לכינויים של מתדיינים אלה. המונח "בלתי מיוצגים" (unrepresented או self-represented) נועד להדגיש את היעדר הבחירה המאפיין רבים מבעלי דין אלה, אשר נאלצים לוותר על ייצוג משפטי בשל חוסר יכולת כלכלית לממנו. מונח זה ממקם את התופעה כחלק ממשפט העוני (poverty law) וממסגר אותה כחלק מהדיון בקבוצות מוחלשות אשר נמנעת מהן גישה אפקטיבית לבתי המשפט, ואשר זכויותיהן המהותיות מקופחות בשל מבנה משפטי המתופעל בידי עורכי דין והמתבסס על קיומו של ייצוג משפטי. לעומת זאת המונח "מייצגים את עצמם" (self-representing) הוא ניטרלי יותר ונועד להדגיש את הספקטרום הרחב של בעלי דין אלה, שכולל גם אנשים שבחרים לנהל את ההליכים בעצמם מתוך עמדה עקרונית, שאיננה נובעת בהכרח מאילוץ כלכליים, או המשקפת החלטה מושכלת המתבססת על חישובי עלות-תועלת. גם תובעים סדרתיים הם חלק מתופעה זו, אם כי מדובר לרוב בקבוצה קטנה מאוד שאינה מעידה בהכרח על הכלל.¹³

בישראל אין נתונים אמפיריים המלמדים על מספרי המתדיינים שאינם מיוצגים, על סוגי ההליכים שבהם היעדר הייצוג שכיח ועל גורלם של בעלי דין כאלה. למעשה, שלא כמדינות שיש בהן מסורת דומה, סוגיה זו אינה מעסיקה כלל את הציבור הישראלי או את הקהילה המשפטית הישראלית. אומנם בדומה למדינות רבות אחרות, ישראל מציעה סיוע משפטי נדיב לנאשמים בעבירות חמורות, דבר שכנראה מצמצם את תופעת הייצוג העצמי בתחום הפלילי לעבירות קלות יחסית,¹⁴ בתחום האזרחי הסיוע המשפטי דל ביותר,¹⁵ ומכאן החשיבות הרבה של בדיקה אמפירית של תופעה זו, של ממדיה, של מאפייניה ושל השלכותיה על בעלי הדין, על המערכת ועל הציבור.

המחקר הנוכחי מתמקד בטענה הרווחת בהקשר זה, ולפיה היעדר ייצוג משפטי פוגע ביכולת להגן באפקטיביות על זכויות מהותיות. על פני הדברים הנחה זו היא הגיונית ואינטואיטיבית, והיא אינה זקוקה להוכחה אמפירית. למרות זאת מחקרים רבים בעולם ניסו לבדוק זאת מבחינה אמפירית, במגוון רב של תחומים משפטיים, כגון בהליכי דיוור, עבודה, משפחה, מיסוי, חדלות פירעון, הגירה ובקשות מקלט, עבריינות נוער, רווחה, ביטוח לאומי ותביעות קטנות.¹⁶ כצפוי, רוב המחקרים הציגו מתאם חיובי בין ייצוג משפטי לבין תוצאות

13 לדיון בהיבטים אלה ראו פרק ראשון ב־ RABEA ASSY, INJUSTICE IN PERSON: THE RIGHT TO SELF-REPRESENTATION (2015) (להלן: ASSY, INJUSTICE IN PERSON); Rabea Assy, *Revisiting the Right to Self-Representation in Civil Proceedings*, 30 CIVIL JUST. Q. 267 (2011).

14 חוק הסנגוריה הציבורית, התשנ"ו–1995. ראו גם רינת קיטאי סנג'רו "חובת המדינה למנות סניגור ציבורי לכל נאשם בפלילים" **מחקרי משפט** כג 195, 199–195 (התשס"ז); קנת מן "הקמת הסנגוריה הציבורית בישראל" **שורשים במשפט** 541, 544–545 (דינה זילבר עורכת 2020).

15 הזכאות לסיוע משפטי בהליכים אזרחיים מותנית בהוכחת מצב כלכלי ירוד במיוחד, והיא מוגבלת לכמה תחומים ספציפיים. ראו סעיף 2 והתוספת לחוק הסיוע המשפטי, התשל"ב–1972, ותקנות 5–6 לתקנות הסיוע המשפטי, התשל"ג–1973. לסקירה כללית ראו מבקר המדינה דו"ח שנתי **163 לשנת 2022: מתן סיוע משפטי בתחום האזרחי – ממצאי מעקב** (2022) <https://tinyurl.com/bdtmnr>.

16 לסקירות ספרות מצוינות ראו Emily S. Taylor Poppe & Jeffrey J. Rachlinsky, *Do Lawyers Matter? The Effect of Legal Representation in Civil Disputes*, 43 PEPPERDINE L. REV. 881 (2015); KIM WILLIAMS, LITIGANTS IN PERSON: A LITERATURE REVIEW (Ministry of Justice Research Summary 2/11, 2011) 6–7, <https://tinyurl.com/y7s46nsz>; D. James Greiner &

טובות יותר מבחינת בעלי הדין, אולם הממצאים לא תמיד היו עקביים. חלק מהמחקרים הצביעו על השפעה חיובית אך קטנה, ואילו אחרים לא מצאו השפעה כלל, וחלקם אף מצאו השפעה שלילית של הייצוג המשפטי.¹⁷ גם המחקרים המעטים שבוצעו בישראל הגיעו למסקנות סותרות: בקרב אסירים מיוצגים שהופיעו לפני ועדות שחרורים לפי חוק שחרור על-תנאי ממאסר, התשס"א-2001 הייתה הנטייה לזכות בשחרור מוקדם גדולה מבקרב אסירים בלתי מיוצגים, אולם עובדים מיוצגים בהליכי דיון מהיר בבית הדין האזורי לעבודה נטו להתפשר על סכומים נמוכים מאלה שעובדים שייצגו את עצמם נטו להתפשר עליהם.¹⁸ חוסר העקביות של הממצאים כשלעצמו אינו מפתיע. הרי יתרונות הייצוג המשפטי עשויים להיות תלויים בהקשר הספציפי שנבחן ובמאפייניו הייחודיים, לרבות סוג ההליך, הערכאה, בעלי הדין ועורכי הדין המעורבים בו. כך למשל סביר להניח כי ייצוג משפטי יועיל יותר לבעלי דין ככל שהכללים הפרוצדורליים והמהותיים מורכבים יותר, כשעורך הדין הוא בעל מוטיבציה כלכלית ויכולת גבוהה, או כשההליך הוא פורמלי ואדוורסרי, שבו השופט אינו מעורב בניהול הבירור העובדתי והמשפטי.

הבעייתיות במחקרים הקיימים נעוצה פחות בתוצאות שלהם ויותר במתודולוגיה שהביאה לתוצאות אלו, ואשר עלולה להטיל ספק באמינותם ובתוקפם הכללי. בראש ובראשונה מחקרי תצפית חשופים להטיית הבחירה, כלומר הסכנה שקיימים משתנים לא מבוקרים המשפיעים בזמנית על עצם קיומו של ייצוג משפטי ועל סיכויי ההצלחה בתיק. נוסף על זה, רוב המחקרים בחנו את המתאם שבין ייצוג לתוצאה בתחומים ספציפיים מאוד ובהליכים בעלי מאפיינים ייחודיים, למשל כאלה שבהם מעורבים קבוצות מוחלשות או בעלי דין שיש ביניהם פערי כוח מבניים (כגון מפוני דיור, נתמכי ביטוח לאומי, חיילים, עובדים, קטינים, בני משפחה וכיו"ב). מגבלה ניכרת זו מחלישה את כוח ההכללה של

Cassandra W. Pattanayak, *Randomized Evaluation in Legal Assistance*, 121 YALE L.J. 2118, 2175-2181 (2012) (וההפניות שם). ראו גם Sheldon M. Ross, *Introduction: Measuring Value*, 67 Wis. L. REV. 67 (2013).

17 ראו לעניין זה את הסקירה המקיפה שעשו Poppe & Rachlinski, לעיל ה"ש 16, בעמ' 889.

18 ראו בהתאמה Keren Weinshall-Margel & John Shapard, *Overlooked Factors in the Analysis of Parole Decisions*, 108 PNAS 833 (2011); אורן גזל-אייל ואח' "ייצוג בהליכי פישור בבתי-הדין לעבודה" **עיוני משפט** לד' 641 (2011). מחקר נוסף אשר התמקד בבית המשפט לתביעות קטנות בחן תביעות רכוש בעקבות תאונות דרכים (תביעות פח). המחקר מצא כי תובעים לא מיוצגים נטו לזכות יותר כאשר הנתבעת הייתה חברת ביטוח אשר מיוצגת על ידי בא כוח שאינו עורך דין, בהשוואה למקרים שבהם הנתבע היה בעל דין יחיד. ראו שמואל בכר ואבישי קליין "פרדוקס הייצוג והכוח בבית המשפט לתביעות קטנות? על תביעות ביטוח, פערי כוחות וכף רגלו של השופט" **הפרקליט** נ 327, 365-360 (התש"ע). יש לשים לב לכך שמדובר במדגם קטן יחסית של 150 תיקים, שלא איפשר ניתוח סטטיסטי ושליטה במשתנים (ראו דיון בנקודה זו בפרק הבא). מחקר אחר מצא שהרחבת זכות הייצוג על ידי הסניגוריה הציבורית לעצורים בעבירות רכוש הפחיתה את הסיכוי להארכות המעצר ואת משך המעצר, כמו גם את הסיכוי להגשת כתב אישום. ראו Iai Ater, Yehonatan Givati & Oren Rigbi, *The Economics of Rights: Does the Right to Counsel Increase Crime*, 9 AM. ECON. J.: ECON. POL'Y 1 (2017). ראו גם מחקר שהתפרסם לאחרונה שבדק את השפעת הייצוג בהליכי אשפוז כפוי: Yaacov Cohen et al., *The Effect of Legal Representation on Clinical Measures in Involuntarily Admitted Psychiatric Patients: A Retrospective Study*, ISR. J. OF HEALTH POLICY RESEARCH (2024) <https://tinyurl.com/3rc4df7a>.

הממצאים והמסקנות של אותם מחקרים. בהמשך לכך, המחקרים הקודמים לא הגדירו בכירור מהי שאלת-העל שאותה הם מנסים לחקור, דבר המקשה על היכולת לפרש את ממצאיהם ולהעריך את חשיבותם הכללית ואת השלכות הרוחב שלהם. למשל, האם מדובר בבדיקת "חתרניות" המהדהדות טענות רדיקליות, המושמעות מעת לעת, בדבר היעדר הצורך בעורכי דין,¹⁹ או שמא מדובר בבדיקה ממוקדת של הצורך בייצוג בהליך מסוים, במדינה מסוימת, באופן שמקנה למחקר הנתון חשיבות מקומית בלבד, או האם המטרה היא לנסות ולבדוק את התנאים הכלליים שבהתקיימותם יכול הייצוג המשפטי להועיל, ואת הנסיבות המשפיעות על עוצמת ההשפעה של ייצוג. ללא הגדרה ברורה כאמור של המטרה הכללית של הצורך בבדיקת אפקט הייצוג, קשה להעריך את החשיבות הרוחבית של הממצאים של אותם מחקרים ואת הרלוונטיות שלהם להקשרים אחרים, או לשיטות משפט אחרות.

מחקר זה מנסה לתת מענה מסוים לקשיים אלה על ידי בדיקת המתאם שבין ייצוג משפטי לבין תוצאות ההליך בעבירות תעבורה קלות של ברירת קנס בבתי המשפט לתעבורה בישראל. תיקים אלה יוצרים סביבה מחקרית ייחודית הצפויה להפחית במידה ניכרת את הסכנות הקשורות בהטיית הבחירה, והמאפשרת קבלת ממצאים בעלי כוח הכללה רב יחסית. בתמצית, ההליך שבו מתמקד המחקר הוא פשוט וקצר, ונסב בעיקרו על טענות עובדתיות פשוטות ואינו דורש ידע או מיומנות משפטיים מיוחדים. בעלי הדין אינם משתייכים לקבוצה ספציפית בעלת צרכים או מאפיינים ייחודיים, והתיקים שלהם דומים מבחינות רלוונטיות רבות. אם למרות תנאים אלה תימצא השפעה חיובית של הייצוג המשפטי, המשמעות היא שלייצוג המשפטי אפקט חזק בהרבה במקרים מורכבים אשר דורשים ידע משפטי נרחב. ממצא כזה צפוי להיות בעל כוח הכללה רב יותר ותחולה רחבה יותר, לבד מההקשר שנבחן, אם כי כמובן יכולת ההכללה אינה אוטומטית. המאפיינים הייחודיים של הליכים אחרים, הן מבחינת המשפט הדיוני והמהותי החל והן מבחינת מאפייני בעלי הדין וטיב הסכסוך, עשויים להשפיע על התנהגות אפקט הייצוג ולהגביל את היכולת להסיק ממחקר זה מסקנות גורפות.

פרק א יסקור את המחקרים שנערכו בתחום זה אגב התמקדות באתגרים המתודולוגיים העיקריים אשר עמדו בפניהם; **פרק ב** יתאר את הסיכונים השונים הקשורים להטיית הבחירה והעשויים לערער את תוקף המסקנות של מחקרי תצפית קודמים, וכן יציג כיצד המחקר הנוכחי מבקש לצמצם סיכונים אלו; **פרק ג** יפרט את מתודולוגיית המחקר ואת מבנהו; **פרק ד** יציג את התוצאות, אשר יידונו בהרחבה ב**פרק ה**; לבסוף, **פרק ו** יתאר ממצאים נלווים אשר עלו מהמחקר והעשויים לשמש תשתית לעבודה עתידית.

19 קשה למצוא מקצוע אחר שעצם הצורך בו (להבדיל מהאפקטיביות של טיפול או שירות מסוים שהוא נותן) עמד לבחינה אמפירית כה נרחבת וכה בלתי פוסקת. לדיון בהיבט זה ראו רביע עאסי "ראשית מעשה, הבה נהרוג את כל עורכי הדין": על התדמית החברתית של עורכי דין "ספר סלים ג'ובראן 1271 (אהרן ברק, מוחמד ס. ותד, גד ברזילי ודורית פרידמן עורכים 2023); רביע עאסי "התדמית החברתית השלילית של עורכי דין במסורת האנגלואמריקנית: גורמים אפשריים" **משפט ועסקים** לא 509 (2025).

א. סקירת ספרות: האתגר המתודולוגי

רובם המכריע של המחקרים האמפיריים בנושא אפקט הייצוג הם מחקרי תצפית שבמסגרתם נבחנו תיקי בית משפט. בעשור האחרון נמתחה ביקורת נוקבת המטילה ספקות כבדים במהימנות הממצאים המדווחים במחקרים אלה. ראשית, מספר רב של מחקרי תצפית הסתפקו בהשוואה פשוטה ושטחית של תוצאת משפטם של בעלי דין מיוצגים לזו של אלה שאינם מיוצגים מבלי לבחון מובהקות סטטיסטית או לשלוט במשתנים רלוונטיים שעשויים גם הם להשפיע על התוצאה.²⁰

טל לודגמה את המחקר שערכה אריקה האשימוטו, שעליו נשען בית המשפט העליון של ארצות הברית בפסק הדין בעניין *Indiana v. Edwards* משנת 2008. בעניין זה סירבו השופטים לבחון מחדש את ההצדקה החוקתית של הזכות הכמעט מוחלטת לייצוג עצמי בהליכים פליליים.²¹ בין היתר דחו השופטים את הטענה שייצוג עצמי מכרסם בהגינות ההליך, בהתבססם על תוצאות מחקרה של האשימוטו, אשר לא מצא כל הבדל בשיעורי ההרשעה בין נאשמים שייצגו את עצמם לנאשמים מיוצגים בהליכים פליליים בבתי משפט מדינתיים ופדרליים בארצות הברית.²² אולם מסדי הנתונים שעליהם התבסס המחקר היו כה קטנים, עד שאי אפשר היה לבחון מובהקות סטטיסטית או לשלוט במשתנים הרלוונטיים, לרבות סוג העבירה הנדונה, מאפייני הנאשם, איכות הראיות וכיו"ב.²³ חשוב מכך, הייצוג קודד לפי סטטוס הייצוג במועד סיום התיק, וזהו קריטריון קידוד לא מדויק בעליל, שכן כפי שהאשימוטו עצמה מודה, סוג הייצוג עשוי להשתנות לאורך התיק: נאשמים אשר התאכזבו מהרשעה ופיתרו את עורך דינם יירשמו במועד סיום התיק כבלתי מיוצגים, ואילו נאשמים אשר ייצגו את עצמם לאורך ההליך כולו ושכרו עורך דין רק בשלב גזירת הדין יירשמו כמיוצגים.²⁴

גם מחקרי התצפית שערכו ניתוח סטטיסטי ושלטו במשתנים הרלוונטיים שעמדו לרשותם סבלו מבעיה מהותית לא פחות. הם לא הצליחו להפריד בצורה מספקת בין השפעת משתנה הייצוג לבין ההשפעה האפשרית של משתנים פוטנציאליים אחרים באופן אשר

20 לפי Greiner & Pattanayak, לעיל ה"ש 16, בעמ' 2196: "This point is so obvious that we will not belabor it, except to note that roughly half of the studies we found purporting to provide a quantitative assessment of the effect of representation reported one or more results (usually all of them) without calculating a measure of statistical significance"

21 *Indiana v. Edwards*, 554 U.S. 164 (2008). בפסק דין זה סירב בית המשפט העליון לבטל את הלכת פארטה שהכירה במעמד החוקתי של זכות זו: *Faretta v. California*, 422 U. S. 806 (1975).

22 ראו Erica J. Hashimoto, *Defending the Right of Self-Representation: An Empirical Look at the Pro Se Felony Defendant*, 85 N. C. L. REV. 423 (2007); השוו ל-Jona Goldshmidt & Don Stemen, *Patterns and Trends in Federal Pro Se Defense 1996–2001: An Explanatory Study*, 8 FEDERAL COURTS L. REV. 81, 102 (2015), שבו נמצא כי נאשמים מיוצגים בבתי משפט פדרליים בארצות הברית השיגו שיעורי זיכוי גבוהים מאלה שהשיגו נאשמים שייצגו את עצמם.

23 ראו Hashimoto, לעיל ה"ש 22, בעמ' 438–446. מאחר שמסדי הנתונים שעליהם הסתמכו במחקר זה לא כללו מידע על גזרי דין, לא היה המחקר יכול להשוות הבדלים בחומרת העונש.

24 שם, בעמ' 445.

מעלה חשש מפני קיומה של "הטיית בחירה" (המכונה גם "בעיית האנדוגניות").²⁵ לא מן הנמנע כי בעלי דין מיוצגים נבדלו מבעלי הדין שייצגו את עצמם בדרכים רבות אשר עשויות היו להשפיע על תוצאות ההליך. אם כן, כל הבדל אשר נצפה בתוצאות שהושגו בידי בעלי דין מיוצגים לעומת אלה שהושגו בידי בעלי דין שייצגו את עצמם עלול לנבוע לא מסוג הייצוג אלא מגורמים אחרים שיכול שהשפיעו הן על סוג הייצוג והן על תוצאת ההליך. כך לדוגמה מחקר אשר בחן הליכים אזרחיים בטייוואן מצא כי סיכויים של נתבעים מיוצגים לזכות בהליך היה גבוה בהרבה מזה של נתבעים שאינם מיוצגים. עם זאת לאחר ניתוח משתנים נוספים הגיע החוקר למסקנה שההסבר הסביר ביותר להבדל שנמצא איננו נעוץ בסוג הייצוג כי אם באמונתו של הנתבע בצדקת טענותיו – אמונה אשר לדעת החוקר השפיעה הן על סוג הייצוג והן על תוצאת ההליך. נתבעים אשר האמינו שיש להם תיק "חלש" הגיעו לפשרה בלי לשכור עורך דין, ואילו אלו שהאמינו שיש להם תיק "חזק" נטו להימנע מהגעה לפשרה ועמדו על ניהול התיק, ומכאן שהיו בעלי סיכוי רב יותר הן להיות מיוצגים והן לזכות בתיק.²⁶

השיטה הנפוצה ביותר להתגברות על הטיית הבחירה ולמניעת הטיות שאינן ידועות היא ביצוע ניסויים מבוקרי הקצאה אקראית (randomly controlled experiments), אשר נחשבים ל"סטנדרט הזהב" של מדעי החברה.²⁷ ניסויים אלו מעוצבים באופן השואף לבטל את השפעתם של גורמים לא ידועים ולא נשלטים באמצעות הקצאה שרירותית של טיפולים שונים לשתי קבוצות של משתתפים אשר מוקצות באופן אקראי. הקצאה אקראית של בעלי דין לאופני ייצוג דיפרנציאליים צפויה לבטל כל מתאם שיטתי בין עצם קיומו של הייצוג לבין מאפייני בעל הדין או התיק. מחקרים מעין אלו הם נדירים בתחום זה, בעיקר בשל הקשיים הלוגיסטיים הכרוכים בביצועם בסביבת בית משפט, וכן בשל המגבלות האתיות הקשורות בהקצאה אקראית של ייצוג משפטי מבלי לפגוע בזכותם של משתתפים לייצוג למשפטי.

ניסוי מסוג זה נערך בידי Seron ואח', אשר הציעו ייצוג משפטי באופן אקראי לדיירים בעלי הכנסה נמוכה העומדים בפני הליך פינוי בבית המשפט לדיור בניו יורק.²⁸ על פי

25 אף שלעיתים נעשה שימוש זהה במונחים אלו, הם אינם זהים במשמעותם. ראו John Antonakis et al., *Causality and Endogeneity: Problems and Solutions*, in THE OXFORD HANDBOOK OF LEADERSHIP AND ORGANIZATIONS 93 (David V. Day ed., 2014). מאחר שהטיית הבחירה היא בעיית האנדוגניות החמורה ביותר במחקרים על ייצוג, מחקר זה מתמקד בה.

26 ראו Kou-Chang Huang, *How Legal Representation Affects Case Outcomes: An Empirical Perspective from Taiwan*, 5 J. EMPIR. LEG. STUD. 197, 229 (2008).

27 Stephen W. Raudenbush, *Advancing Educational Policy by Advancing Research on Instruction*, 45 AM. EDUC. RES. J. 206, 212–213 (2008); Angus Deaton, *Instruments of Development: Randomization in the Tropics, and the Search for the Elusive Keys to Economic Development* (Research Program in Development Studies, Princeton University 2009); Pat Dugard, *Randomization Tests: A New Gold Standard?*, 3 J. CONTEXT. BEHAV. SCI. 65 (2014).

28 ראו Seron, Frankel & Van Ryzin, לעיל ה"ש 2, בעמ' 426–423; למחקר קודם ראו W. VAUGHAN STAPLETON & LEE E. TEITELBAUM, IN DEFENSE OF YOUTH: A STUDY OF THE ROLE OF COUNSEL IN AMERICAN JUVENILE COURTS 49–50 (1972), המוזכר במחקרם של Greiner & D. James Greiner et al., *The Limits of* וגם ב-2201, 2125, בעמ' 16, לעיל ה"ש 16.

הערכות החוקרים, בתיקים שנבחרו היו סיכויים סבירים להצלחה, והתיקים הוקצו לשופטים הידועים כרגישים לדיירים בלתי מיוצגים. המחקר מצא כי מתוך 268 תיקים שנבחנו רק 22% מהדיירים המיוצגים קיבלו פסק דין המפנה אותם מדירתם, לעומת 51% מהדיירים שייצגו את עצמם.²⁹

Greiner ושותפיו ערכו בעשור האחרון סדרת ניסויים, וזכו לתשומת לב מיוחדת בספרות. נקודת המוצא של מחקרים אלה הייתה כי לא ניתן להבטיח בפועל הקצאה רנדומלית של הייצוג המשפטי, מסיבות אתיות ברורות: הרי לא ניתן לכפות ייצוג על בעל דין שאינו מעוניין בו, כפי שלא ניתן למנוע את הייצוג מבעל דין אשר מעוניין בו. לפיכך במקום להשוות בין בעלי דין שקיבלו או לא קיבלו בפועל ייצוג משפטי, הם בחרו להשוות בין מי שהוצע להם ייצוג משפטי לבין אלה שלא הוצע להם ייצוג שכזה, כאשר ההצעות הוקצו באופן אקראי, ללא קשר למאפייני התיק או לבעל הדין. לשיטת המחברים, עדיפה התמקדות בהצעות לקבלת ייצוג ולא בשימוש בפועל בייצוג, משום שהדבר מאפשר בין היתר להכליל באותה קבוצה בעלי דין מיוצגים ובעלי דין שדחו הצעה לייצוג בשל יכולת אישית גבוהה או כי יש בידיהם תיק חד-משמעי מבחינה ראייתית.

הניסוי הראשון נעשה בידי Greiner & Pattanayak (2012), והוא לא מצא השפעה מובהקת של ההצעה לייצוג משפטי על התוצאות בהליך מנהלי העוסק בדמי אבטלה במסצ'וסטס. עם זאת במחקר זה הייצוג ניתן על ידי סטודנטים בשנה השנייה ללימודי משפטים ולא על ידי עורכי דין מומחים, כאשר ממילא שיעורי ההצלחה בהליכים אלה היו גבוהים מאלה שבהליכים אחרים.³⁰ בניסוי שני אשר נערך בידי Greiner ושותפיו (2013), בקשר להליכי פינוי, ובו ההליך היה מורכב יותר והייצוג היה על ידי עורכי דין מומחים, נמצא כי שני שלישים מהדיירים שהוצע להם ייצוג משפטי הצליחו לשמור על חזקה בדירותיהם בסוף ההליך, לעומת שליש בלבד מאלו שלא הוצע להם ייצוג כאמור. יתרה מכך, הדיירים שהוצע להם ייצוג משפטי אף זכו להפחתה משמעותית יותר בתשלומי שכר דירה, בסכום שהוא שווה ערך ל-9.5 חודשי שכירות בממוצע, לעומת 1.9 חודשי שכירות לדיירים שלא הוצע להם ייצוג משפטי.³¹

Unbundled Legal Assistance: A Randomized Study in a Massachusetts District Court and
Greiner et al. : *Prospects for the Future*, 126 HARV. L. REV. 901, 906, 940-942 (2013)

1. במחקר זה להצעת הייצוג לא הייתה השפעה על התוצאות בבית משפט אחד, אך בבית משפט אחר היא הפחיתה את שיעור קביעת האשמה מ-56% ל-40% (מובהק סטטיסטית).

29 ראו Seron, Frankel & Van Ryzin, לעיל ה"ש 2, בעמ' 419, 427.

30 ראו Greiner & Pattanayak, לעיל ה"ש 16, בעמ' 2140-2142, ו-2173-2174.

31 ראו Greiner et al. 1, לעיל ה"ש 28, בעמ' 927-931. ממצא זה בולט עוד יותר בהתחשב בעובדה שהמשתתפים משתי הקבוצות קיבלו סיוע משפטי רב ערך במהלך קדם-המשפט. בניסוי שלישי שנערך בידי Greiner ושותפיו בנוגע להליכי גירושין מוסכמים מצאו החוקרים כי 46% מחברי קבוצת הטיפול הצליחו לסיים את נישואיהם, לעומת 9% בלבד מחברי קבוצת הביקורת. ראו D. James Greiner et al., *Using Random Assignment to Measure Court Accessibility for Low-Income Divorce Seekers* (118 Proceedings of the National Academy of Sciences, 2021), <https://tinyurl.com/2epa9r6z>. (להלן: Greiner et al. 2).

גם המחקרים הללו, שהם מבוססי-ניסוי, אינם חפים מקשיים מתודולוגיים. למעשה, הם סובלים מאתגרים וממגבלות לא פחות מהותיים מאלה שסובלים מהם מחקרי תצפית.³² בשל אתגרים אטיים ולוגיסטיים מגוונים המחקרים הללו התבססו על מדגמים קטנים למדי: 129 תיקים במחקרם של Seron ואח' מ-2001; 207 תיקים במחקרם של Greiner & Pattanayak מ-2012 ו-129 תיקים במחקרם של Greiner ואח' מ-2013. מדגמים קטנים אלו מקשים על הבטחת איזון מתאים בקרב קבוצות הטיפול והביקורת בקשר למאפייני התיק ולבעלי הדין.³³ יתר על כן, מדגמים כה קטנים מקשים במיוחד על זיהוי השפעות ייצוג חיוניות אך לא חזקות דיין. בשל העובדה כי מחקרים אלה מתמקדים בהצעות לייצוג ולא בשימוש בפועל בייצוג, הם סובלים מבעיית "הצלבה" (crossover): חלק מבעלי הדין אשר מקבלים הצעה עשויה לסרב לה, וחלק מבעלי הדין שאינם מקבלים הצעה עשויים להבטיח ייצוג ממקורות אחרים. ממדי הצלבה עשויים להיות גדולים: במחקרם של Seron ואח' מ-2001, 44% מהמשתתפים שקיבלו הצעה לייצוג משפטי לא היו מיוצגים בפועל בהליך, ובמחקרם של Greiner & Pattanayak מ-2012, 39% ממשתתפי קבוצת הביקורת הצליחו להשיג ייצוג משפטי ממקורות אחרים.³⁴ הצלבות מעין אלו צפויות להפחית את ההבדל הנצפה בין שתי הקבוצות בעקבות זיהוי שגוי של סוג הייצוג באופן שיוביל לכישלון במציאת מתאם בין ייצוג לבין תוצאות (כפי שקרה במחקרם של Greiner & Pattanayak מ-2012).

יתרה מכך, הן המחקרים המבוססים על ניסוי והן מחקרי התצפית סובלים מבעיית הכללה או רלוונטיות: מחקרים אלה נערכו בסביבת בתי משפט או בתי דין מיוחדים המטפלים באוכלוסיות פגיעות ומוחלשות, דוגמת דיירים במצב כלכלי ירוד, נתמכי ביטוח לאומי, חייבים בהליכי הוצאה לפועל או עבריינים, כאשר אוכלוסיות אלה מהוות קבוצה ייחודית בעלת מאפיינים ייחודיים במונחים של מניעים, התמדה, מוטיבציה, צרכים, יכולת עמידה בהליך וכיו"ב. לפיכך הממצאים והמסקנות של מחקרים כאלה עשויים להיות לא ישימים בהקשרים אחרים, שבהם מעורבות קבוצות אוכלוסייה בעלות מאפיינים שונים כאמור. כוח הכללה חלש של ממצאים עשוי להיות תוצאה גם של המאפיינים הייחודיים של בתי המשפט או בתי הדין מושא המחקר: בתי משפט העוסקים בקבוצות אוכלוסייה מיוחדות נוטים להיות קשובים יותר לצורכי המתדיינים הספציפיים הללו, בשל פגיעותם, לרבות בהיבט היעדר הייצוג. גם המבנה הדיוני וכללי הפרוצדורה עשויים להיות גמישים מאלה שבבתי משפט כלליים. התאמות אלו עשויות להפחית את השפעת הייצוג, מה שמקשה על איתורה, ולהחליש את כוח ההכללה של אפקט כזה, אם ימצא, ואת היכולת להסיק ממנו מסקנות רחבות יותר.

32 ראו לדוגמה Poppe & Rachlinski, לעיל ה"ש 16.

33 ב-Greiner & Pattanayak, לעיל ה"ש 16, בעמ' 2146-2147, 60% מחברי קבוצת הטיפול היו גברים, לעומת 46% בלבד בקבוצת הביקורת. ב-Greiner et al. 1, לעיל ה"ש 28, בעמ' 921-924, היו כמה משתנים לא מאוזנים, לרבות שליטה באנגלית וייצוג בעל הדירה המבקש לגרש את הדיירים; ב-Greiner et al. 2, לעיל ה"ש 31, בעמ' 2, מתוך 311 תיקים שנבחנו, רק ב-74 הוצע ייצוג.

34 שם. בכלל, המידע אודות הייצוג היה חסר ב-151 מתוך 311 התיקים שהשתתפו במחקר.

ב. הטיית הבחירה

מחקר זה בוחן את אפקט הייצוג באמצעות מתודולוגיה תצפיתית – המאפשרת הקמתו של מדגם גדול יחסית ומגוון מבחינת מאפייני המשתתפים בו – בסביבת מחקר המפחיתה במידה ניכרת את הסיכונים השכיחים הכרוכים בהטיית הבחירה והמאפשרת הכללה טובה יותר של הממצאים. תחילה נסקור בקצרה את גורמיה ואת ביטוייה האפשריים של הטיית הבחירה ולאחר מכן נפרט כיצד התמקדות בעבירות תעבורה קלות מצליחה לרכז את רובם במידה רבה.

1. סקירה כללית

כאמור, הבעיה המרכזית של מחקרי תצפית היא הטיית הבחירה. משמעותה בהקשר זה היא שיש אפשרות סבירה שההבדלים בתוצאות בין אלה שהשיגו בעלי דין מיוצגים לבין אלו שהשיגו בעלי דין בלתי מיוצגים אינם נובעים מההבדל בסוג הייצוג אלא מגורמים לא ידועים אחרים, אשר יכול שהשפיעו בזמנית על סוג הייצוג ועל טיב התוצאה. מטעמי נוחות ניתן לחלק גורמים אפשריים אלה לכמה קבוצות עיקריות: גורמים הקשורים למתדיינים; גורמים הקשורים לעורכי הדין; גורמים הקשורים לתיק וגורמים מערכתיים הקשורים להליך. כפי שנראה, ההשפעות של גורמים אלה בכל מקרה נתון יכולות להיות מגוונות ולעיתים אף סותרות, הכול לפי הנסיבות.³⁵

(א) גורמים הקשורים למתדיינים

מתדיינים בעלי נחישות ומוטיבציה גבוהה, שתוצאת ההליך חשובה להם, צפויים להשקיע בו מאמץ רב מזה שמתדיינים שאינם בעלי מוטיבציה או נחישות דומות צפויים להשקיע. מתדיינים כאלה הם בעלי סיכוי רב יותר לזכות בתיק במנותק מסוג הייצוג שיש להם. אולם מוטיבציה גבוהה עשויה להשפיע גם על נכונותו של בעל הדין לחפש ייצוג משפטי ולשלם עבורו. מכאן שעצם ההחלטה לשכור עורך דין עשויה כשלעצמה להעיד על מוטיבציה גבוהה להגיע לתוצאה טובה, ולכן כל תוצאה שנצפית עשויה להיות תולדה של המוטיבציה הגבוהה ולא (או לא רק) של הייצוג. מחקרים אמפיריים מראים כי הזהות הדיונית של בעל הדין יכולה לשמש אינדיקציה רלוונטית לעניין זה: תובע שיוזם את ההליך עשוי להיות בעל מוטיבציה גבוהה מזו של נתבע שעליו נכפה ההליך, ומכאן גם בעל סיכוי גבוה יותר להיעזר בייצוג משפטי.³⁶

המוטיבציה וההתמדה של בעל הדין לא רק משפיעות על טיב הייצוג, הן גם יכולות להיות מושפעות ממנו. הייצוג המשפטי יכול להעצים את בעל הדין ולהגדיל את מחויבותו להליך המשפטי, ואילו היעדרו של ייצוג כזה עשוי להגביר את תחושות הייאוש או המתח, מצב הפוגע ביכולתו של בעל הדין לתחזק את ההליך ולשרוד את מורכבותו.

35 לדיון מעשיר בנושא הטיית הבחירה ביחס להשפעת הייצוג על התוצאות ראו Greiner & Pattanayak, לעיל ה"ש 16, בעמ' 2184–2195.

36 ראו Moorhead & Sefton, לעיל ה"ש 4; מכתב הנשיא, לעיל ה"ש 5. השוו ל-Huang, לעיל ה"ש 26, בעמ' 217–221, 226–230.

מלבד המוטיבציה, גם ליכולת האישית (במונחים של כושר ביטוי, השכלה, כישרון אישי וניסיון חיים) יש השפעה. סביר להניח שלבעל דין בעל יכולת אישית גבוהה יהיה סיכוי גבוה יותר לנצח כשהוא לא מיוצג מאשר מתדיין לא מיוצג הנעדר תכונות אלו. לבעל דין זה כאמור אף סיכוי גבוה יותר להצליח לגייס ייצוג משפטי, אם ירצה בכך, ולמקסם את התועלת של הייצוג המשפטי הודות לשיתוף פעולה מוצלח יותר. תכונה זו יכולה לפעול גם בכיוון הפוך: בעלי דין בעל יכולות גבוהות עשויים להרגיש ביטחון עצמי ברמה כזו שתוביל אותם לבחור בייצוג עצמי. במילים אחרות, רמות שונות של נחישות, התמדה ויכולת אישית של בעל דין יכולות להשפיע בו זמנית הן על הסיכוי להיות מיוצג על ידי עורך דין והן על תוצאת ההליך.

סוגים שונים של ייצוג משפטי עשויים לשקף הבדלים בתכונות האישיות של בעלי הדין שיכולים להשפיע גם על התוצאה. בעלי דין המיוצגים על ידי עורכי דין פרטיים עשויים להיות בעלי תכונות שונות מבעלי הדין המיוצגים על ידי עורכי דין מהסיוע המשפטי. בין היתר ההבדל בייצוג עשוי ללמד על הבדל במצב הכלכלי של בעלי הדין, וזה עשוי בתורו להשפיע הן על המוטיבציה של בעלי הדין, הן על מידת מחויבותם להליך והן על היכולת שלהם להשקיע בו ולתחזק אותו מספיק זמן כדי לזכות. פגיעות כלכלית עשויה להוביל לשנאת סיכונים, ולפיכך ליכולת נמוכה יותר להחזיק מעמד ולתחזק הליך ארוך שעלויותיו ותוצאותיו אינן ודאיות.

(ב) גורמים הקשורים לעורכי הדין

עורכי הדין הטובים והמנוסים צפויים להעדיף תיקים בעלי סיכויי הצלחה גבוהים כדי להמשיך לבנות מוניטין חיובי. עם זאת חלקם עשוי להסכים לייצג בתיקים חלשים בתמורה לשכר טרחה הולם, המפצה אותם על הפגיעה האפשרית במוניטין בעקבות הנכונות לייצג בתיקים מעין אלו.

שכר טרחה המותנה בתוצאה מתמרץ עורכי דין לקחת תיקים בעלי סיכויי הצלחה גבוהה. תיקים חלשים עשויים להיות כה לא אטרקטיביים עד שיהיה קשה (ולעיתים אף בלתי אפשרי) למצוא ייצוג משפטי איכותי (או אפילו ייצוג משפטי כלשהו). במקרים מסוימים השפעת הייצוג המשפטי עשויה לבוא לידי ביטוי בשכנוע הלקוח לוותר על התיק ולהימנע מפתחה בהליך משפטי. אם כן, ייצוג עצמי עשוי ללמד על היעדר סיכויי הצלחה גבוהים בתיק.

מנגד, ייצוג עצמי יכול ללמד גם על חוסר הכדאיות הכלכלית של התיק, ללא קשר לסיכויי הצלחה שלו. חוסר הכדאיות עשוי לגרור חוסר יכולת לגייס עורך דין או ליטיגציה נלהבת פחות, בשל היעדר מוטיבציה כלכלית. אם כך, ייצוג עצמי וביצוע חסר של עורכי דין יכולים לשקף את חוסר הכדאיות הכלכלית של תיקים מסוימים.

(ג) גורמים הקשורים לתיק

סיכויי הצלחה של התיק עשויים להשפיע על סוג הייצוג בדרכים שונות, לפי הנסיבות. ככלל, סיכויי הצלחה נמוכים צפויים להוביל את בעל הדין לבחור שלא להגיש תביעה, או

אם מדובר בנתבע, לוותר על ייצוג משפטי כדי למזער הפסדים.³⁷ עם זאת יש מצבים שבהם דווקא בנסיבות אלה בעל דין ינסה לשכור עורך דין בתקווה שסיוע מקצועי ישפר את מצבו ויביא לתוצאה גרועה פחות מזו המתבקשת מחומר הראיות בתיק. מנגד, סיכויי הצלחה גבוהים עשויים להוביל את בעל הדין לוותר על הייצוג המשפטי בשל תחושת אי-צורך. חשיבות התוצאה של ההליך יכולה להשפיע על סוג הייצוג ועל המוטיבציה של בעל הדין. ככל שההשפעה הצפויה קשה או חמורה מבחינת בעל הדין, כך הוא צפוי להיות מיוצג (אם יש באפשרותו). סוג התיק עשוי אף הוא להשפיע הן על סוג הייצוג והן על סוג הטיית הבחירה המתרחשת.³⁸ הליכים מסוימים, דוגמת תיקי משפחה, עשויים להיות כה רגשיים, עד שבעלי דין יתקשו לטפל בהם בעצמם וללא תיווך של גורם שלישי.³⁹ מורכבות התיק היא גורם נוסף שעשוי להשפיע על סוג הייצוג, בהתחשב בכך שבעלי דין עלולים להתקשות בנייהול תיקיהם בשל מורכבויות משפטיות בדין המהותי או הפרוצדורלי.

(ד) גורמים מערכתיים הקשורים להליך

יש להניח שהליכים פורמליים ואדוורסריים מותאמים פחות לייצוג עצמי. הליכים כאלה יכולים להרתיע בעלי דין מלייצג את עצמם, וסיכויי הצלחה בהם צפויים להיות נמוכים בהיעדר ייצוג משפטי לעומת הליכים פורמליים פחות ואדוורסריים פחות. אכן, הליכים בעלי אופי אינקוויזיטורי, שבהם מקבל ההחלטות מעורב בפיתוח הראיות והטיעונים, ושבהם הדיון אינו נשלט על ידי כללי פרוצדורה וראיות נוקשים ומורכבים, עשויים להיות נגישים יותר למתדיינים בלתי מיוצגים. סביר להניח שבעלי דין המייצגים את עצמם יצליחו לנהל את ההליך ולהגיע לתוצאות טובות מבחינתם בהליך בעל אופי פורמלי פחות המובל בידי שופט. ערכאות מסוימות מעוצבות מלכתחילה במטרה לתת מענה למתדיינים מוחלשים ופגיעים (לרבות בלתי מיוצגים, עובדים, בני משפחה וקטינים) או לקדם ערכים חברתיים המחייבים את השופטים בערכאות האמורות לגלות קשב מיוחד לצרכים של מתדיינים מעין אלו (שיקום, הגנה על התא המשפחתי, קידום טובת הילד, עידוד פשרות והסכמות ועוד).

גורמי הסיוע המשפטי תורמים גם הם להטיית הבחירה, שכן הם יוצרים הבדלים בתכונות התיקים ובין המתדיינים המשתייכים לכל אחת משתי הקבוצות הרלוונטיות (מיוצגים ולא מיוצגים). בהקשר הפלילי ייצוג משפטי מוצע בנדיבות על בסיס צורך כלכלי וחומרת העבירה, ללא קשר לסיכויי הצלחת התיק. יתר על כן, סנגורים אינם זכאים לסרב לייצג נאשם רק משום שסיכויי הצלחה שלו נמוכים. להפך, ככל שעוצמת הראיות נגד הנאשם גדולה יותר, כך זכאותו לייצוג משפטי הופכת לחזקה יותר. זהו אחד ההסברים

37 כפי שקרה במחקרו של Huang, שם. אפשר לטעון גם שידע משפטי מסייע בזיהוי טוב יותר של סיכויי הצלחה גבוהים, ולפיכך ההסתברות של הבאת תיק לא מוצדק במקרה של בעל דין לא מיוצג גבוהה מזו שבמקרה של בעל דין מיוצג. אולם טענה זו אינה תמיד נכונה, שכן גם עורכי דין עשויים, בתנאים מסוימים, לקחת תיקים לא מוצדקים, ובעלי דין לא מיוצגים לא תמיד מביאים תביעה ללא כל התייעצות או בירור מקדימים מול גורמים מקצועיים.

38 למתאם בין חשיבות התוצאה לבין תדירות הייצוג יש תמיכה אמפירית ראו שם, בעמ' 205.

39 ראו לדוגמה שם, בעמ' 206-207.

הקלאסיים שחוקרים נותנים כדי להסביר מדוע בהליכי נוער בארצות הברית נמצא כי דווקא נאשמים מיוצגים מקבלים עונשים חמורים מאלו שאינם מיוצגים.⁴⁰ בהקשר האזרחי, גופי הסיוע המשפטי לרוב מפעילים מנגנוני סינון המתמקדים הן במצבו הכלכלי של בעל הדין והן בסיכויי ההצלחה של התיק, כדי לנצל בצורה אופטימלית משאבים מוגבלים. ארגוני חברה אזרחית המעניקים סיוע משפטי עשויים לתעדף תיקים בעלי השפעה רחבה על הציבור או בתחום ספציפי שבו הם נכונים יותר להשקיע מאמצים ומשאבים.

שופטים יוצרים הטיית בחירה משלהם כאשר הם משתמשים בסמכותם למנות עורך דין למתדיינים שאינם זכאים אוטומטית לייצוג על חשבון המדינה.⁴¹ החלטת השופט יכולה להתבסס על מגוון רב של שיקולים, החל בחומרת השלכות ההליך על בעל הדין הספציפי וכלה בחוסר יכולתו של בעל הדין לנהל את התיק ביעילות.

2. מדוע הליכי תעבורה?

כאמור, הטיית הבחירה יכולה ללבוש צורות שונות, ומשתנים שונים עשויים להשפיע, לעיתים בכיוונים מנוגדים, הן על סוג הייצוג והן על ההסתברות של תוצאה טובה מבחינת המתדיין. מחקר זה בחר להתמקד בהליכי תעבורה העוסקים בעבירות תנועה קלות המכונות "ברירות קנס". הליכים אלה מעניקים סביבה מחקרית ייחודית המאפשרת צמצום הסיכונים השונים המזוהים עם הטיית הבחירה למינימום האפשרי. אומנם במחקר תצפיתי אי אפשר להימנע לגמרי מהסכנות הכרוכות בהטיית הבחירה, אולם, כפי שנראה מייד, השונות הצפויה במאפייני התיקים והנאשמים במדגם, שאינה נובעת ממשתנים שאפשר לשלוט בהם, צפויה להיות קטנה. סביר להניח כי הנאשמים במחקר דומים ברמות מוטיבציה ונחישות (גבוהות), במנותק מסוג הייצוג. נוסף על זה, הסיכוי שההבדל בסוג הייצוג (משפטי נ' עצמי) ישקף שונות שיטתית במצבם הכלכלי של בעלי הדין או בסיכויי ההצלחה של התיק הוא נמוך. יתר על כן, אף שמדובר בהליך פלילי מבחינה פורמלית, בפועל זהו הליך קצר ופשוט, שגם מי שאינו בקיא ברזי המשפט מסוגל להשתלט עליו בצורה סבירה, והייצוג המשפטי אינו אמור אפוא להקנות יתרון גדול למיוצגים על פני הלא מיוצגים. לבסוף, בעלי הדין שנדגמו אינם משתייכים לקבוצה מיוחדת, ומכאן פוטנציאל ההכללה הגבוה של הממצאים שיתקבלו במחקר. כדי להבין את פשר ההנחות הללו נדרש הסבר קצר על המסגרת המשפטית המסדירה הליכי תעבורה בישראל.

(א) הליכי תעבורה בישראל: סקירה תמציתית

עבירות התעבורה מחולקות לשתי קטגוריות עיקריות כפונקצייה של חומרת העבירה. הקטגוריה הראשונה כוללת עבירות חמורות, כגון נהיגה בהשפעת אלכוהול, נהיגה ללא

40 ראו לדוגמה Greiner & Pattanayak, לעיל ה"ש 16, בעמ' 2190-2191; Poppe & Rachlinski, לעיל ה"ש 16, בעמ' 899-900.

41 סמכויות כאלה קיימות בהרבה מדינות בעולם. בישראל. ראו ס' 5 (ג) לחוק הסיוע המשפטי, התשל"ב-1972; ס' 15 (ג)-15 (ה) לחוק סדר הדין הפלילי [נוסח משולב], התשמ"ב-1982; ס' 18 (ב) לחוק הסנגוריה הציבורית.

רישיון ונהיגה בזמן פסילה.⁴² נהגים אשר מקבלים דוחות תנועה בגין עבירות כאלה יזמנו לבית המשפט, ויתקיים בעניינם הליך פלילי רגיל (להלן: "עבירות הזמנה לדין"). הקטגוריה השנייה עוסקת בעבירות קלות יחסית, אשר העונש הקבוע בצידן הוא קנס כספי (להלן: "עבירות קנס" או "עבירות ברירת קנס"). בעבירות קנס, ברירת המחדל היא תשלום הקנס אלא אם כן הנהג בוחר לבקש להישפט בתוך 90 ימים מיום קבלת הדוח.⁴³ כאשר נהג מבקש להישפט, מופעל נוהל קצר של בקרת איכות, שבמסגרתו תובע משטרת בודק את החומר הראייתי ומחליט אם הדוח ניתן כדין ועומד בדרישות החוק. אם התשובה לכך חיובית, התובע יגיש לבית המשפט כתב אישום על בסיס הדוח.

סיווגה של עבירת תעבורה כעבירת הזמנה לדין או כעבירת ברירת קנס קבוע בדין ואינו נתון לשיקול דעתו של מאן דהו. לפיכך האפשרות לשלם את הקנס ולהימנע ממשפט פתוחה לפני כל נהג המבצע עבירת קנס, ללא קשר לקיומן של הרשעות תעבורה קודמות, לנסיבות העבירה או לשום גורם אחר.

כאשר מתקיים הליך משפטי – בין משום שמדובר בעבירת הזמנה לדין ובין משום שמדובר בנהג שקיבל דוח ברירת קנס אך ביקש להישפט – נתונים לשופט שיקול דעת רחב וסמכות להטיל מגוון עונשים על נהגים שהורשעו בדין.⁴⁴ אומנם לרוב גזרי הדין מטילים קנסות צנועים יחסית, במקרים חמורים גזרי הדין עשויים לכלול גם את פסילת רישיון הנהיגה. חשוב להדגיש כי גם בעבירות קנס, ברגע שנתבקש הליך משפטי, בית המשפט אינו מוגבל לסכום הקנס המקורי שהנאשם היה יכול לשלם אילולא ביקש להישפט. הסבר על כך מופיע על גב טופס הבקשה להישפט וכן בהזמנה לבית המשפט (אם כי בשני המקרים המידע אינו מודגש והוא נמצא בתוך מלל רב וצפוף הכתוב באותיות קטנות).

רוב עבירות התעבורה גוררות קנסות צנועים, ללא השלכות נוספות כלשהן. אולם בדומה למדינות רבות אחרות, ישראל מפעילה שיטת ניקוד המבקשת לטפל בעבריינים חוזרים הזקוקים לאמצעי תיקון. לפי שיטה זו, לכל עבירה מוקצה מספר זוגי של נקודות, הנע בין 0 ל-10, לפי חומרתה.⁴⁵ כאשר נהג משלם קנס או מורשע בעבירה שיש בגינה נקודות, הנקודות שנקבעו בדין לאותה עבירה יירשמו אוטומטית לחובתו. כאשר נהג צובר לחובתו 12 נקודות, הוא נדרש להשתתף בקורס נהיגה נכונה בסיסי בן שני מפגשים, ובסופו להשלים מבחן עיוני פשוט. תוקף הנקודות פג בתום שנתיים ממועד ביצוע העבירה, אלא אם במהלך אותה תקופה צבר הנהג 22 נקודות או יותר, או אז התוקף מתארך ל-4 שנים. נהגים שצברו לחובתם 24–34 נקודות תעבורה יידרשו לעבור, נוסף על הקורס הבסיסי, גם קורס נהיגה

42 ס' 10, 36ב(ג), א39, 62, 67 לפקודת התעבורה [נוסח חדש].

43 עבירות קנס נקבעות בצו התעבורה (עבירות קנס, התשס"ב-2002), אשר חל לפי הוראות ס' 228–230 לחוק סדר הדין הפלילי והוראות ס' 30 לפקודת התעבורה.

44 מס' 62 והפרק השביעי לפקודת התעבורה עולה כי בית המשפט לתעבורה רשאי להטיל עונשי מאסר מותנה ובפועל לתקופות של ימים ספורים, חודשים ואף שנים, וכן קנסות כספיים הנעים בין עשרות למאות אלפי שקלים, כאמור בס' 61א) לחוק העונשין, התשל"ז-1977.

45 במילים אחרות, נקודות התעבורה הצמודות לעבירות עולות כך: 0, 2, 4, 6, 8, 10. לפי התוספת השישית לתקנות התעבורה, התשכ"א-1961 יש 1,071 עבירות שאינן גוררות נקודות; 18 עבירות שבצידן 2 נקודות; 47 עבירות שבצידן 4 נקודות; 124 עבירות שבצידן 6 נקודות; 124 עבירות שבצידן 8 נקודות; ו-128 עבירות שבצידן 10 נקודות.

נכונה ייעודי בן שני מפגשים, שבסופו מבחן תאורטי. רישיונם של נהגים שנצברו לחובתם יותר מ-36 נקודות ייפסל לתקופה בת שלושה חודשים, ואילו רישיונם של נהגים שצברו לחובתם יותר מ-72 נקודות ייפסל לתקופה בת תשעה חודשים ויחודש רק לאחר שהנהג יעבור בדיקות רפואיות, מבחן עיוני ומבחן נהיגה מעשי.⁴⁶

אומנם הפרטים המדויקים של שיטת הניקוד עשויים שלא להיות מובנים במלואם לכל הנהגים, הם בדרך כלל מבינים את הרעיון הבסיסי: צבירת נקודות תגרוך בשלב מסוים אמצעי תיקון, וככל שהנקודות שנצברו רבות יותר, כך האמצעים שיינקטו יהיו חמורים יותר. עם זאת נקודות תעבורה גוררות אמצעי תיקון רק כשהן מצטברות, ונדרשת מידה רבה של רצידיביזם בטרם יינקט צעד פוגעני כמו פסילת רישיון הנהיגה.

מכיוון שסכומי הקנסות המוטלים בעבירות קנס הם צנועים יחסית ונעים בין 250 ₪ ל-1,500 ₪, סביר להניח כי לרוב צבירת נקודות היא השיקול המרכזי של נהגים בהחלטה לבקש להישפט. כאמור, נקודות התעבורה הצמודות לכל עבירה נקבעות בתקנות, ולשום גורם, אפילו לבית המשפט לתעבורה, אין סמכות לשנותן או לבטלן. הדרך היחידה להביא לביטול הנקודות או לשינוי היא באמצעות ניהול הליך משפטי שבמסגרתו הנאשם יזכה מהעבירה, או לחלופין ייכרת הסדר טיעון בין התביעה לנאשם שבמסגרתו תסכים התביעה לתקן את סעיף האישום בסעיף עבירה שיש בצידה נקודות מעטות יותר או שאין בצידה נקודות כלל.

(ב) העבירות שנדגמו במחקר

מחקר זה התמקד בשני סוגים של עבירות קנס שבצידן 8 נקודות תעבורה: עבירות מהירות פשוטות הגוררות קנס בסך 750 ₪ ועבירת שימוש בטלפון סלולרי שבגינה קבוע קנס בסך 1,000 ₪.⁴⁷ להתמקדות בעבירות פשוטות אלה כמה יתרונות מתודולוגיים הקשורים לשכיחות הייצוג העצמי ולמאפייני בעלי הדין והתיקים.

ראשית, בהתחשב בפשטות התיקים מבחינה פרוצדורלית ומהותית, ובהשלכותיהם הקלות יחסית, נאשמים רבים צפויים שלא להרגיש צורך בייצוג משפטי, ללא קשר ליכולתם הכלכלית. מנגד, התביעה המשטרית תמיד מיוצגת, וזו עובדה הידועה לנאשם. אם כך, חלוקת הייצוג בין בעלי הדין היא אחידה, למעט במשתנה של ייצוג הנאשם.

יתר על כן, פשטות ההליך מאפשרת למחקר זה להימנע מהבדלים שיטתיים בהתפלגות הייצוג המשפטי גם בהיבטים אחרים מלבד יכולת כלכלית. אין סיבה להניח שהתפלגות הייצוג המשפטי תואמת בשיטתיות את סיכויי הצלחתו של התיק או את מורכבותו. כל התיקים הם ברמת מורכבות נמוכה פחות או יותר, ובהתחשב בפשטות הראיות, הנסמכות בעיקר על קריאות ממכשירים טכנולוגיים או על תצפיות פשוטות של שוטרי תנועה או בייקטיביים, רוב התיקים צפויים להיות בעלי סיכויי הצלחה דומים (ונמוכים). למעשה,

46 תקנות 547-549 לתקנות התעבורה. המידע זמין גם באתר משרד התחבורה והבטיחות בדרכים: <https://tinyurl.com/4eahz3cv>.

47 עסקינן בעבירות מהירות שבהן החריגה היא בין 21 ל-40 קמ"ש מעל המהירות המותרת, לפי תקנה 54(א) לתקנות התעבורה. סמלי העבירות הרשמיים הם 6536, 6542, 6545 ו-6554. עבירת השימוש בטלפון היא לפי תקנה 28(ב)(1)(א), וסמל העבירה הרשמי הוא 7140.

ברוב התיקים הללו ההרשעה היא התוצאה המסתברת ביותר אלא אם התרחשו כשלים פרוצדורליים, טכניים או ראייתיים מהותיים, אשר חמקו מן העין בתהליך בקרת האיכות שערכה התביעה טרם הפתיחה בהליך.

התיקים שנדגמו פשוטים לא רק בהיבט המשפט המהותי אלא גם בהיבט הדיוני. לכל יום דיונים נקבעים עשרות תיקי ברירת קנס. ככלל, בעל הדין שמגיע לדיון, בין שהוא מיוצג ובין שלא, מנהל שיחה קצרה עם התובע, שיחה בעלת אופי של משא ומתן זריז במתכונת של "תן וקח" שמסתיים בהסדר טיעון. גם במקרים הנדירים שבהם תיק ממשיך להוכחות, מדובר בדרך כלל בדיון אחד, פשוט יחסית, המתמקד בעובדות; מחלוקות משפטיות בין הצדדים הן נדירות ביותר. מכאן שברוב התיקים שנדגמו התנהלה ישיבה מהותית אחת ויחידה, שסיפקה בסיס השוואה ובסיס נתונים אחיד לכל התיקים.

ההתמקדות בעבירות קנס מצמצמת עד מאוד את השונות בין התיקים וכן בין הנאשמים, מכיוון שבכל התיקים שנבדקו הנהגים הם שביקשו להישפט. הם שיזמו את ההליך המשפטי, והם מעוניינים וחפצים בקיומו — בניגוד לעבירות הזמנה לדיון, שבהן ההליך המשפטי נכפה על הנהג בניגוד לרצונו. כדי להבטיח זאת, תיקים שבהם הנאשם ביקש להישפט אך לא התייצב לדיון, ונשפט אפוא בהיעדרו, לא הוכנסו לניתוח. אם כך, המחקר כולל אך ורק מתדיינים בעלי אותה רמת מוטיבציה גבוהה פחות או יותר, אשר טרחו לתקוף את הדוח ולהגיע לבית המשפט אף שיכלו פשוט לשלם את הקנס ולהמשיך הלאה. כל המתדיינים במדגם מעוניינים ונחושים לשנות את התוצאה בעניינם. לכולם אכפת מהתיק. אלמלא היו כאלו, הם היו משלמים את הקנס ונמנעים מהליכים משפטיים ומהטרחת ומהעלות הכרוכות בהם. לפיכך השונות בין הנאשמים בהיבט זה צפויה להיות קטנה, שכן עצם ההחלטה של נהג לבקש להישפט ובהמשך להגיע לדיון — אף שמדובר בעבירת קנס ששיעורו אינו מצדיק את כל הטרחה, אי-הנוחות והעלות הכרוכות בהגעה לבית המשפט — מעידה על רמה גבוהה של מוטיבציה, התמדה, מחויבות ונחישות לשינוי התוצאה, במנותק מסוג הייצוג של אותם נאשמים.

יש לזכור כי בהתחשב בהשלכות הקלות של עבירות מסוג זה ובתדירות ביצוען הגבוהה בקרב נהגים, אין לנהגים תמריץ חזק מספיק לבקש להישפט. הרי מלבד אי-הנוחות שגורמת ההשתתפות בקורס נהיגה מונעת צריכה להיות מידה גדולה של רצידיביזם טרם הפעלת האמצעים החמורים יותר על ידי הרשות, דוגמת פסילת רישיון. ואכן, נתוני הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה מלמדים כי בתקופה הרלוונטית 6.9% בלבד מכלל הנהגים שקיבלו דוחות מסוג ברירת קנס ביקשו להישפט.⁴⁸ מכאן שהבקשה להישפט עצמה מלמדת על מוטיבציה גבוהה. הינה כי כן, במדגם זה 14% בלבד מהנהגים אשר ביקשו להישפט לא הגיעו לדיון. מכאן עולה כי נהגים המבקשים להישפט ומגיעים לדיון בעניינם הם בעלי מוטיבציה גבוהה להימנע מהשלכות העבירה. תכונה זו הופכת את הנאשמים במדגם לאחידים יותר בעמדותיהם, ברמות המוטיבציה וההתמדה שלהם לעומת הנאשמים במחקרים אחרים שבהם ההליך נכפה על בעלי הדין (בין שמדובר בנתבעים ובין שמדובר

48 הצוות הבינמשרדי לבחינת סמכות הדיון בעבירות תעבורה מסוג "ברירת משפט" דין וחשבון 10 (2020).

בנאשמים שנגררים להליך בעל כורחם, ובין שמדובר בבעלי דין מוחלשים שנשללה מהם קצבה או זכות חיוניות לקיומם והמאלצת אותם לפנות לבית המשפט).

מבחינה פורמלית עבירות תעבורה מסווגות כעבירות פליליות, ולפיכך עורכי דין אינם רשאים להתקשר בהסכמי שכר טרחה שתלויים בתוצאה שתתקבל. לפיכך לא ניתן לטעון כי לעורכי הדין במדגם היה תמריץ כספי כלשהו להעדיף תיקים חזקים.⁴⁹ נוסף על זה, העבירות שנבחרו אינן מזכות את הנאשמים בייצוג על ידי הסנגוריה הציבורית, ולכן אין חשש מפני הברדל שיטתי בסוג הייצוג המשפטי (ציבורי מול פרטי) או בהתפלגותו על סמך כשירותו האישית של הנאשם, על סמך יכולתו הכלכלית או על סמך סיכויי ההצלחה של התיק. גם שכר הטרחה הצפוי אינו גבוה במיוחד בשל העבודה המעטה הנדרשת לסיום תיקים אלה וגם בשל השלכותיהם הקלות יחסית (בממוצע, שכר הטרחה נע סביב 1,500 ₪ לתיק).⁵⁰ מכאן שאין לעורכי הדין תמריץ חזק לנהל ליטיגציה לוחמנית, ואין צפויה שונות כלכלית רבה בין מיוצגים ללא מיוצגים. במילים אחרות, אין צפויים הברדלים גדולים בתמריצים הכספיים של עורכי הדין, בכדאיות הכלכלית של התיקים ובכישורונם או ביכולתם האישית או הכלכלית של נאשמים מיוצגים לעומת כאלו המייצגים את עצמם.

הגיוון החברתי-כלכלי של נאשמים בבתי המשפט לתעבורה מסייע בהפחתת הטיות הנובעות מתפיסות של מעמד חברתי.⁵¹ בניגוד להרבה תיקים פליליים שבהם הרושם שיוצר הנאשם עשוי להשפיע מאוד על התוצאה, הליכי התעבורה מתאפיינים במידת הסתמכות גבוהה על ראיות טכנולוגיות ועל תצפיות משטרתיות פשוטות. ההשפעה הפוטנציאלית של הטיות מתמתנת עוד יותר משום ששיעור הקנסות בגין העבירות הכלולות במדגם הוא 750 או 1,000 ₪, ומספר נקודות התעבורה המוטלות מוגבל ל-8, דבר המגביל מאוד את טווח השינויים האפשריים בתוצאות. המשמעות היא שכל השפעה של הייצוג אשר תימצא בהקשר זה חסינה יחסית מפני הטיות המבוססות על הפרט וצפויה להיות בולטת עוד יותר בהקשרים אחרים, שבהם מורכבות התיקים והשונות בגזרי הדין גדולה יותר.

49 זו הייתה אחת הביקורות על מחקרי תצפית שהעלו Greiner & Pattanayak, לעיל ה"ש 16, בעמ' 2194. בשל העובדה כי א-פריורית סיכויי ההצלחה בתיקים השונים צפויים להיות דומים, נראה כי לא צפוי ששיקולי המוניטין של עורכי דין ישמשו מסננת טובה של תיקים חלשים. הנחה זו מתחזקת לאור העובדה כי ישראל מחזיקה בשיא עולמי של היחס של עורכי דין לאוכלוסייה. בהתחשב בהצפה בשוק עורכי הדין, סביר להניח שנהג שירצה להיות מיוצג יצליח למצוא עורך דין שיסכים לייצג אותו. על הצפת המקצוע. ראו לימור זר-גוטמן "השפעות העלייה הדרמטית בספר עורכי הדין" המשפט כ 71 (התשע"ה); דוד זלמנוביץ "סקטור עורכי הדין: צילום מצב דמוגרפי וכלכלי: גלובס מאי 2022" (מאי 2022) [www.glawbal.com/upload/Overview%202022\(1\).pdf](http://www.glawbal.com/upload/Overview%202022(1).pdf). יתר על כן, המחקר דנן גילה בדיעבד סיכויי הצלחה דומים אבל בכיוון הפוך משוער בתחילת המחקר: הם גבוהים מאוד, בשל נכונות מוגברת של התביעה לסיים תיקים ללא משפט (כ-94.7% בממוצע ללא קשר לייצוג הצליחו להגים למחוק את הנקודות). מכאן שלא יכול להיות שתהיה הטיה סיסטמטית בסיכויי ההצלחה של תיקים שבהם קיים ייצוג לבין תיקים שבהם אין ייצוג (לא משיקולי מוניטין ולא משיקולים אחרים).

50 לפי כללי לשכת עורכי הדין (התעריף המינימלי המומלץ), התש"ס-2000, שכר הטרחה המינימלי המומלץ באותה עת עמד על 1,178 ₪ לדיון הראשון ו-445 ₪ לכל דיון נוסף (הערכים כיום עומדים על 1,241 ₪ ו-461 ₪, בהתאמה).

51 על השפעת גורמים מעין אלו על התוצאות המשפטיות ראו DONALD BLACK, BEHAVIOR OF LAW (1976).

המחקר הנוכחי מצליח להימנע מבעיה מתודולוגית נוספת אשר ניצבה בפני מחקרי תצפית קודמים. Greiner & Pattanayak טענו כי התמקדות מחקרי תצפית רק בתיקים שהגיעו לדיון או שנגמרו בפסק דין מעוותת את הנתונים, כיוון שהיא מתעלמת מתיקים שסולקו מטעמים דיוניים או שהסתיימו בפשרה מחוץ לכותלי בית המשפט. ההתמקדות רק בתיקים שבהם ניתן פסק דין לגופה של תביעה גורמת למחקר לפספס נתונים חשובים על כל אותם מקרים שבהם סוג הייצוג השפיע על עצם הצלחת התיק להגיע לדיון ולפסק דין. ככל הנראה, עובדה זו הובילה מחקרים קודמים להכליל בנתונים שלהם רק בעלי דין רוהטים, מתמידים או מוכשרים, כאלה שיכלו להתמודד עם הבירוקרטיה הנלווית להליך המשפטי ולהתגבר על מחסומים מהותיים. נאשמים אלו, המכונים "מצליחנים" (go-getters), הם קבוצה פרטית שאינה מייצגת את הקשת הרחבה של בעלי דין המייצגים את עצמם, אלא כאלה שהם בעלי תכונות ייחודיות המגבירות את סיכויי ההצלחה שלהם מלכתחילה, לעומת אלו שלא הצליחו "לשרוד" את ההליך ונעלמו מעיניהם של אותם חוקרים.⁵²

בעיה זו אינה קיימת במחקר הנוכחי. התיקים מושא המחקר אינם יכולים להסתיים בפשרה מחוץ לכותלי בית המשפט, שכן מדובר בהליכים המוגדרים פלייליים, ולפיכך כל הסדר טיעון כפוף לאישור בית המשפט, ופרטיו גלויים ונרשמים בתיק בית המשפט. יתרה מכך, במקרים הנכללים במדגם אין עומדים בפני הנאשמים חסמים מהותיים לפתיחת ההליך או לניהולו. כדי להישפט בעבירת קנס, כל שנדרש מנהג זה למלא טופס בקשה קצר, שאינו דורש פרטים מהותיים כלשהם מלבד הצהרה לאקונית על רצון להישפט. בקשה זו ניתנת להגשה בכל סניף דואר ואף במקוון, דרך ממשק ידידותי למשתמש באתר המשטרה.⁵³ לאחר הגשת הבקשה כאמור ייקבע תאריך לדיון, והנאשם יזומן אליו מבלי שיידרש לעמוד בדרישות או בתנאים פרוצדורליים נוספים כלשהם.

הסביבה הנחקרת המתוארת מקנה לממצאים שיתקבלו כוח הכללה חזק מזה של מחקרים אחרים. הליכי התעבורה מסווגים פורמלית כהליכים פלייליים. ככאלה הם מתנהלים לפי חוק סדר הדין הפלילי, התשמ"ב–1982, שחל על כל הליך פלילי רגיל. במילים אחרות, הפרוצדורה המיושמת בהליכי תעבורה זהה לזו המיושמת בהליכים פלייליים אחרים, אך מנגד היא תמציתית ומצומצמת בהיקפיה באופן המאפשר שליטה יעילה יותר על משתנים רלוונטיים. בשונה מערכאות שנבחנו במחקרים אחרים, בתי המשפט לתעבורה אינם מיועדים להתאים עצמם לנאשמים המייצגים את עצמם, אפילו אם בפועל ניתן להיתקל ברבים מהם במסדרונותיהם.

חשוב מכך, אף שמדובר בעבירות פליליות, העבירות הנדונות במחקר זה מסווגות כעבירות מסוג אחריות קפידה. הן אינן דורשות קיומו של יסוד נפשי. לפיכך בניגוד להליכים פלייליים אחרים, במוקדם של הליכי התעבורה מצויים, על דרך הכלל, אורחים נורמטיביים ושומרי חוק. ודוק, אין סיבה להניח שהנאשמים במדגם משתייכים לקבוצה בעלת מאפיינים מיוחדים, כגון עבריינים בהליכים פלייליים רגילים. העבירות מושא המדגם נפוצות, ורוב הנהגים נוטים לבצען בשלב מסוים. מסיבה זו כוחם של הממצאים שיתקבלו במחקר זה אינו מוגבל להליכי תעבורה בלבד, ואפשר שיהיו רלוונטיים גם להקשרים אחרים, ובנסכיבות

52 ראו Greiner & Pattanayak, לעיל ה"ש 16, בעמ' 2185–2187.

53 ראו טופס פנייה למרכז פניות נהגים ארצי בקישור: <https://tinyurl.com/37bxa9tj>.

מסוימות אפילו להליכים אורחיים.⁵⁴ בקשר לכך, ברוב המחקרים הקודמים בתחום זה, בין שעסקינן במחקרי תצפית ובין שעסקינן במחקרים מבוססי-ניסוי, הערכאות שנבחרו כללו מתדיינים מקבוצות אוכלוסייה ספציפיות, לרוב פגיעות, כגון קטינים, מפוני דיור, עובדים ונתמכי הביטוח הלאומי. מחקר זה, כאמור, כולל קבוצות אוכלוסייה שאינן בהכרח פגיעות או מוחלשות ומציג התפלגות מגוונת ואקראית יותר של תכונות אישיות, וכך נוצר מדגם מייצג יותר של האוכלוסייה הכללית. הצד השני של המטבע הוא שהיכולת להכליל ממחקר זה אינה מוחלטת והיא עשויה להיות מוגבלת כפועל יוצא מכך שההליך הנחקר אינו דומה להליכים בעלי מאפיינים ייחודיים ומכך שהנאשמים הנחקרים אינם דומים לנאשמים או בעלי דין מאוכלוסיות ייחודיות (נאשמים בעבירות רציניות, בני זוג בהליך גירושין, וכיו"ב).

(ג) סיכום ביניים קצר

מחקר זה מנתח תיקים הכוללים עבירות תעבורה קלות (מהירות וטלפון) אשר מסתמכות על תצפיות משטרתיות פשוטות או על ראיות שהופקו באמצעים טכנולוגיים. מכאן ניתן להניח שהתיקים שייבחנו יהיו דומים זה לזה בהיעדר המורכבות ובסיכויי ההצלחה (הנמוכים) שלהם, מה שמפחית את הסיכון שייצוג משפטי יהיה תלוי שיטתית במאפייני התיק או הנאשמים. נוסף על זה, בשל העובדה שההליך בבתי המשפט לתעבורה קצר, פשוט ונגיש, נאשמים המייצגים את עצמם לאו דווקא נמצאים בעמדת נחיתות מיוחדת בשל היעדר הייצוג המשפטי. במילים אחרות, התיקים שנבחנו הם כאלה הדורשים ידע משפטי מינימלי, אם בכלל, ומכאן שהייצוג המשפטי אינו צפוי להשפיע דרמטית או במידה ניכרת על התוצאות. מיוצגים או לא, נאשמים המבקשים להישפט הם בעלי רמות דומות וגבוהות של מוטיבציה ונחישות להפחתת או לביטול הסנקציה. יתרה מכך, מכיוון שהתיקים אשר נבחרו למדגם הם לא רק פשוטים אלא גם בעלי השלכות פוטנציאליות קלות (לרוב קנס צנוע), הנאשמים במדגם עשויים לבחור לייצג את עצמם גם כאשר יש באפשרותם לממן עורך דין. לבסוף, מבחינה פורמלית הליכי תעבורה מסוגים כפליליים, אולם אין להם את האינטנסיביות של הליך פלילי, והנאשמים בהם הם, ככלל, אזרחים נורמטיביים. ודוק, אין במחקר הנוכחי ריכוז של אזרחים מאוכלוסייה ספציפית או בעלי מאפיינים ספציפיים. תיקי תעבורה מציעים סביבה מחקרית ייחודית ביותר: הנאשם הוא שיוזם את ההליך, ההליך נפתח בקלות, הוא נגיש ופשוט להבנה, בעל הדין שכנגד תמיד מיוצג, וזאת עובדה הידועה לנאשם, פשרות לא מתועדות אינן אפשריות, ומושאי המחקר הם אנשים "רגילים" שאינם שייכים בהכרח לקטגוריה פגיעה או ספציפית כלשהי בעלת מאפיינים ייחודיים (פושעים, דיירים, חדלי פירעון או נזקקים אחרים). תכונות אלה מייחדות מחקר זה ממחקרים קודמים שנערכו בתחום, בישראל ומחוצה לה.

54 תיקי התעבורה הם דוגמה קלאסית לטשטוש ההבחנה המסורתית בין משפטים אזרחיים לפליליים. לדיון כללי בהבחנה זו ראו Issachar Rosen-Zvi & Talia Fisher, *Overcoming Procedural Boundaries*, 94 Va. L. Rev. 79 (2008). יש לציין כי גם בהליכים האזרחיים רוב התיקים מסתיימים בפשרות. לדיון במגמה העולמית של הצטמקות ההכרעה השיפוטית לטובת הליכי פשרה ראו Marc Galanter, *The Vanishing Trial: An examination of Trials and Related Matters in Federal and State Courts*, 1 J. Emp. Legal Stud. 459 (2004).

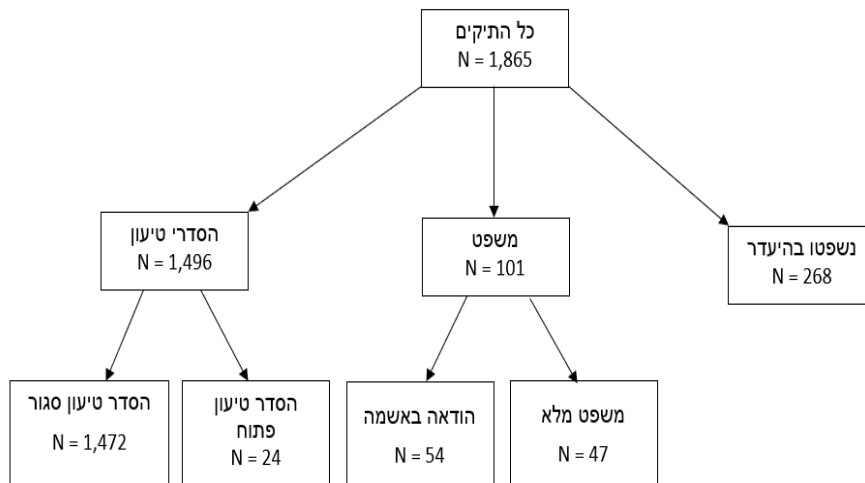
ג. מבנה המחקר ושיטתו

1. המדגם

מערכת בתי המשפט בישראל מנהלת את התיקים שלה באמצעות המערכת הדיגיטלית נט המשפט. לאחר קבלת היתר עיון בתיקים דרך נט המשפט, ובעקבות בקשה לפי חוק חופש המידע, התשנ"ח-1998, הפיק משרד המשפטים לצורך מחקר זה רשימה של כל תיקי התעבורה אשר הסתיימו בשנת 2019. מהקידוד הוחרגו תיקים שבהם זוהו כמה נאשמים או עבירות ותיקים שבהם הנאשם היה תאגיד. לפיכך המחקר התבסס על 1,865 תיקים שנבחרו באקראי, ובהם היה נאשם יחיד שהואשם באחת מהעבירות שנכללו במחקר. אף שהתיקים נפתחו לבקשת הנאשמים, ב-268 תיקים (14%) לא הגיע הנאשם לדיון, ולכן נשפט שלא בפניו. תיקים אלו הוסרו מהניתוח הסופי, ולפיכך נשאר מדגם סופי בן 1,597 תיקים (איור 1).

ארבעה עוזרי מחקר סייעו בקידוד הנתונים מהקבצים הדיגיטליים אשר נדגמו. תיקוף הקידוד (inter-rater reliability) נעשה באמצעות השוואת הקידודים בין עוזרי המחקר השונים בהקצאה אקראית של עשרה תיקים שקודדו בידי עוזר מחקר אחד והועברו לעוזר מחקר אחר לקידוד מחדש (קרי 40 תיקים קודדו באופן כפול ללא ידיעת המקודדים). מהימנות הקידוד חושבה כאחוז הכולל של נתונים שקודדו מחדש באופן זהה, והיא נמצאה גבוהה מאוד (98.1% בסך הכול), ללא שגיאות שיטתיות. חוסר ההתאמה נבע משגיאות הקלדה אקראיות. נוסף על זה, המחבר קודד בעצמו עשרה תיקים אקראיים של כל עוזר מחקר (40 בסך הכול), וגם כאן הייתה התאמה גבוהה מאוד (98.4% בסך הכול).

איור 1: התפלגות התיקים לפי המסלולים הדיוניים השונים

2. המשתנים התלויים והבלתי תלויים

גודל המדגם וכמות המידע הזמין אפשרו הכנסה של כמה משתנים רלוונטיים למודלי הרגרסיה של מחקר זה. תוצאות התיק (נקודות וקנס) לצד תוחלת חיי התיק נבדקו על רקע סוג הייצוג המשפטי, המסלול הדיוני שהתנהל (הסדר טיעון או הוכחות) ותכונות שונות של העבירה, של הנאשם, של השופט ושל התובע.

יחסי קנס ונקודות. תפיסות אנושיות באשר לגודל השינוי הן פרופורציונליות לגודל הגירוי המקורי.⁵⁵ בהקשר הנדון נאשמים יראו הפחתה של 100 ₪ מתוך קנס של 750 ₪ כרבה מהפחתה של 100 ₪ מתוך קנס של 1,000 ₪.⁵⁶ לפיכך במקום להשתמש בערכים הנומינליים של הקנסות ושל הנקודות שהוטלו בסופו של דבר, נעשה שימוש ביחס שבין הקנס המקורי לבין הקנס הסופי, ובין מספר הנקודות המקורי לבין מספר הנקודות הסופי. עם זאת כמעט בכל המקרים שנבחנו נקודות התעבורה בוטלו כליל או נותרו ללא שינוי – הפחתה חלקית הייתה בשבעה מקרים בלבד (0.4%). לכן בעוד משתנה זה חושב כמשתנה רציף, למען הפשטות פורשו הממצאים במונחים בינאריים (ביטול לעומת הותרת הנקודות). **תוחלת חיי התיק.** תוחלת חיי התיק נמדדה כמספר הימים מיום הגשת כתב האישום ועד ליום מתן גזר הדין. ב־19 תיקים (1.2%) היו התאריכים שהופיעו בתיק לא תקינים, ולפיכך הם קודדו מחדש כנתונים חסרים.

סוג הייצוג. הייצוג המשפטי קודד כאינדקס בינארי. מידע זה הופיע בכמה מקומות בתיק, מה שאפשר הצלבה, ומכאן קידוד מדויק ביותר. פרוטוקול הדיון כלל בכותרתו את פרטי הזיהוי והייצוג של הצדדים, לרבות אם הנאשם מייצג את עצמו או מיוצג על ידי עורך דין. מידע זה הוצלב עם שמות הדוברים בגוף הפרוטוקול, עם יפוי הכוח הסרוק ועם המטא-דאטה של התיק כפי שנרשמו בנט המשפט. לעיתים נאשמים הופיעו לדיון ללא ייצוג, ביקשו לדחות את הדיון ולאחר מכן הגיעו מיוצגים – או להפך. לפיכך משתנה זה קודד לפי סטטוס הייצוג בדיון הראשי שבו הושמעו טענות הצדדים וניתן גזר הדין (שככלל היה אירוע אחד מרוכז).

הסדרי טיעון. הייצוג המשפטי עשוי להשפיע על הסיכויים להגיע להסדר טיעון, וזה עשוי להשפיע, בתורו, על תוצאות ההליך. כדי לבחון את המתאמים הללו, קודדנו אם התיק נגמר בהסדר טיעון או שמא נערך משפט, את תוכנו של הסדר הטיעון ואת תוכנו של פסק הדין הסופי. לעיתים הסדרי טיעון הוצגו לפני השופט במהלך הדיון, ולפיכך נרשמו בפרוטוקול, ולעיתים הוגשו לבית המשפט בכתב בידי אחד הצדדים, לרוב בידי התובע, ובמקרה זה הסדר הטיעון נסרק וצורף כנספח לפרוטוקול הדיון.

במקרים ספורים נאשמים הציגו לבית המשפט או לתובע ראיות מזכות, שלאורן חזר בו התובע מהאישומים כבר בישיבת ההקראה. אם זה קרה לאחר שהנאשם כבר בעובדות כתב האישום, נהג התובע לקבל את הסכמתו של הנאשם לחזרה מהאישום כדי להימנע מזיכוי

Gustav Theodor Fechner, *Elements of Psychophysics*, in READING IN THE HISTORY OF 55
Daniel Kahneman & Amos Tversky, *PSYCHOLOGY* 206 (Dennis Wayne ed., 1948)

Prospect Theory: An Analysis of Decision under Risk, 47 *ECONOMETRICA* 263 (1979)

Mandeep K. Dhami et al., *Criminal Sentencing by Preferred Numbers*, 17 *J. EMPIR. LEG. STUD.* 139 (2020) 56

פורמלי. חרף זאת אין מדובר בהסדרי טיעון אותנטיים, והם נעדרים את המאפיינים של תהליך ה"תן וקח" המאפיין הסדרי טיעון בהקשר זה. לכן אף שמשפט מלא לא נערך במקרים אלו ולא ניתן זיכוי פורמלי, בכל זאת התוצאה קודדה כ"זיכוי".

(א) תכונות העבירה

העבירה. כשהתובע מאשר את הגשת דוח התנועה לבית המשפט, הדוח מומר לכתב אישום אשר נסרק לתיק בית המשפט. כתבי האישום כוללים תיאור קצר של העבירה, הוראת החוק שהופרה בפקודת או תקנות התעבורה, מספר זיהוי של העבירה המיוחסת, סכום הקנס ומספר נקודות התעבורה בגין עבירה זו. לפיכך אפשר היה לקודד את כל הנתונים האמורים במדויק.

הקנס המקורי. עבירות התעבורה אשר נבחרו לצורך מחקר זה כוללות קנס בסך 750 ₪ (מהירות) או 1,000 ₪ (שימוש אסור בטלפון). אף שההתבססות על יחס הקנס (ratio) צפויה להסיר כל השפעה של הערך הנומינלי של הקנס המקורי, בכל זאת נכלל ערך זה בניחות הסטטיסטית כדי לשלוט בהשפעתו האפשרית. בדרך זו המודלים שולטים בהשפעה האפשרית גם של סוג העבירה (מהירות או טלפון).

סוג כלי הרכב. סוג הרכב ששימש בביצוע העבירה – פרטי, דו-גלגלי, מסחרי או ציבורי – הופיע בכתב האישום, ולפיכך קודד כדי לשלוט בכל השפעה אפשרית שלו על תוצאות ההליך. כלי רכב פרטיים שימשו קטגוריית ייחוס. ב-18 מקרים (1.1% מהמדגם) לא צוין סוג הרכב בכתב האישום, ולכן קודד כ"לא צוין".

(ב) תכונות הנאשם

מוצא אתני. האוכלוסייה הישראלית מורכבת ברובה מיהודים וממיעוט ערבי גדול (נכון לתקופת המחקר, 74.1% ו-21.0% בהתאמה).⁵⁷ השיוך למוצא אתני קודד כ"יהודי" או כ"לא-יהודי" בהתבסס על שמו של הנאשם, שכן בדרך כלל ההבחנה על בסיס שם היא פשוטה למדי. במקרים המעטים שבהם אי אפשר היה להסיק את מוצאו האתני של הנאשם על בסיס שמו בלבד, שימש מקום המגורים כאינדיקציה. יצוין כי לכלל הנאשמים במדגם היה שם או מקום מגורים שהעיד בבירור על המוצא האתני שאליו השתייכו. מכאן שמוצאם האתני של כלל הנאשמים במדגם קודד ברמת ודאות גבוהה.

מין. מין הנאשם קודד כ"גבר" או כ"אישה" בהתבסס על שמו של הנאשם, שכן השמות העבריים והערביים מאפשרים להסיק את מינו של הנאשם. במקרים המעטים שבהם אי אפשר היה לקבוע חד-משמעית את מינו של הנאשם לפי שמו, הוסק המין מאופן הפנייה אליו בפרוטוקול הדיון. מכאן שגם מינם של כלל הנאשמים במדגם קודד ברמת ודאות גבוהה.

עבר תעבורתי. מידע על הרשעות קודמות בעבירות תעבורה נרשם בפרוטוקול הדיון ב-849 מתוך 1,597 התיקים שנדגמו (53%). התובע ציין, בדרך כלל, רק את מספר

57 הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה **שנתון סטטיסטי לישראל** 71, 19 (2020). הדוח שפורסם בשנת 2020 הוא הדוח הרלוונטי לתיקים שקודדו. ה-4.9% הנותרים מהאוכלוסייה אינם יהודים או ערבים. בעקבות הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, גם מחקר זה מתייחס לחברי קטגוריה זו כאל יהודים לצורך הניתוח.

ההרשעות הקודמות מבלי לפרט את מהות העבירות או את השלכותיהן כחלק מהטיעונים לעונש או בהצגת הסדר הטיעון לפני בית המשפט. במקרים המעטים שבהם התובע או השופט התייחסו מילולית לחומרת עברו התעבורתי של הנאשם, מידע זה קודד, אולם בשל מיעוט המקרים אי אפשר היה להשתמש במידע זה.

פסילת רישיון הנהיגה. גורמי סיכון אפשריים כגון גילו של הנאשם או ותק הנהיגה שלו הוזכרו רק לעיתים רחוקות בפרוטוקול הדיון, ולכן אי אפשר היה להשתמש במידע זה. בחלק מהמקרים פסל בית המשפט זמנית את רישיון הנהיגה של הנאשם, לעיתים בפועל ולעיתים על תנאי. מאחר שהעבירות אשר נכללו במחקר זה היו פשוטות ביותר ולרוב גררו קנסות צנועים, פסילת רישיון כלשהי (בפועל או על תנאי) מלמדת על מסוכנות תעבורתית. סוגי הפסילה קודדו בנפרד, כולל משך תקופת הפסילה בפועל או הפסילה המותנית, אולם מכיוון שעונש זה היה נדיר יחסית במדגם (10.5%; n=167), הנתונים הומרו לפרמטר בינארי כאינדיקציה למסוכנות.

מצב סוציו-אקונומי. מאחר שמידע ספציפי על המצב החברתי-כלכלי של נאשמים לא היה זמין בתיק בית המשפט, שימש במקומו המידע על מקום מגוריו של הנאשם. הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה מדרגת עריות ורשויות מקומיות על גבי מדד בן עשר רמות, כאשר רמה 1 היא הנמוכה ביותר ואילו רמה 10 היא הגבוהה ביותר (הממוצע הלאומי בתקופה הרלוונטית היה 5.26).⁵⁸ בהיעדר אינדיקציה ישירה יותר נעשה שימוש בדירוג עיר מגוריו של הנאשם.

(ג) תכונות התובע

מין. בדומה לנאשמים, מינם של התובעים קודד בעיקר לפי שם, או שהוסק מאופן הפנייה אליהם במהלך הדיון. במקרים שבהם אי אפשר היה לקבוע זאת בבירור על סמך מקורות אלו, נעשה בירור מול רשויות התביעה. ב-4.4% מהמקרים (n=71) נותר מין התובע לא ידוע. במקרים שבהם יותר מתובע אחד היה מעורב, התובע קודד כ"גבר" או כ"אישה" כאשר מינם של שני התובעים היה זהה. בשל מיעוט התיקים שבהם מין התובע לא היה ידוע (4.4%; n=71) או שהיה מדובר בהם בצוות מעורב (0.1%; n=2) אי אפשר היה לנתח אותם בנפרד, ולכן בניתוח הסטטיסטי הם אוגדו יחד בקטגוריה כללית של מין תובע "לא נקבע".

מוצא אתני. השיוך האתני של התובע קודד על סמך שמו. בתיקים שבהם מוצאו האתני של התובע נותר לא ידוע (2.2%; n=35) או בתיקים שבהם היו צוותים מעורבים של תובעים יהודים ולא-יהודים (0.3%; n=4), קודד השיוך האתני כ"לא נקבע".

(ד) תכונות השופט

מין ומוצא אתני. מינו של השופט נקבע על סמך שמו, וכשהתעורר הצורך – אומת באמצעות המידע המוצג לציבור באתר הרשות השופטת.⁵⁹ מוצאו האתני של השופט קודד כ"יהודי" או כ"לא-יהודי" גם על סמך שמו. בקטגוריה זו לא היה מידע חסר.

58 הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה **אפיון יחידות גאוגרפיות וסיווג לפי הרמה החברתית-כלכלית של האוכלוסייה בשנת 2019** (2022) (להלן: "אפיון יחידות גאוגרפיות").

59 ראו באתר הרשות השופטת: <https://tinyurl.com/37av2amr>.

ותק. אתר הרשות השופטת מציג פרופיל של כל שופט בישראל לצד ביוגרפיה קצרה שלו הכוללת בדרך כלל את שנת סיום לימודי התיכון ואת שנת מינויו לשפיטה. ממידע זה קודדו גילו של השופט והוותק שלו. עם זאת, מאחר שהגיל נמצא מתואם במידה רבה עם הוותק, הניתוח הסטטיסטי השתמש רק בוותק.

(ה) תכונות הסנגור

מינו ומוצאו האתני של הסנגור קודדו באמצעות השיטות שצוינו לעיל. עם זאת מאחר שהמדגם אינו כולל את כל תיקי התעבורה, אי אפשר היה להעריך את תדירות ההופעה של הסנגורים במדגם לפני בית המשפט לתעבורה. בסופו של דבר הוחלט שלא לשלב את מאפייני הסנגור בניתוח הסטטיסטי מאחר שהם רלוונטיים רק לנאשמים מיוצגים. הצורך בעריכת ניתוח נפרד לנאשמים מיוצגים התייטר משנמצא מתאם רב בין תכונות הנאשם לבין תכונות עורך דינו ($r=0.56$): 82.9% מהנאשמים הגברים יוצגו על ידי עורכי דין גברים; 87.6% מהנאשמים היהודים יוצגו על ידי עורכי דין יהודים; 67.6% מהנאשמים הלא-יהודים יוצגו על ידי עורכי דין לא-יהודים.

3. משתני בקרה

הבדלים אזוריים ואישיים בקרב השופטים עשויים להשפיע על תוצאות התיקים. כדי לתת מענה להבדלים אלו, נוספו שני משתנים לניתוח:

מחוז השיפוט. בתי המשפט בישראל, ובתוך כך בתי המשפט לתעבורה, מחולקים לשישה מחוזות. מחוזות עשויים להיות שונים במאפייני אוכלוסייתם, בתרבות הליטיגציה והפרקטיקה הרווחת, במדיניות האכיפה, במנהגים לא פורמליים וכדומה. מתוך שאיפה לשלוט בשונות בין מחוזות במשתנים התלויים, כלל הניתוח את המחוז שבו נדון התיק.

זהות השופט. שופטים מאותו מחוז שיפוט עשויים אף הם להיות שונים במדיניות הענישה שלהם. חלק מההבדלים בחומרת גזר הדין בין שופטים עשויים שלא להיות מוסברים על ידי התכונות שקודדו במחקר. כדי לנסות לתפוס הבדלים אלה זהות השופט הובאה בחשבון בניתוח הסטטיסטי. מאחר שכל שופט פועל במחוז שיפוט אחד בלבד, זהות השופט הייתה מקוננת (nested) במחוז השיפוט.

4. ניתוח סטטיסטי

בהתחשב בפשטות ההליך המשפטי בתיקי תעבורה ובהשלכות הקלות יחסית שהליכים אלה טומנים בחובם, אין לנאשמים תמריץ חזק לשכור עורך דין. אף על פי כן מאפייני הנאשם והעבירה עשויים להשפיע על הנטייה של נאשם לפנות לעורך דין. לפיכך נבחנו בנפרד סיכויי הייצוג והשפעת הייצוג על ההליך המשפטי ועל תוצאותיו.

רגרסיה לוגיסטית נערכה כדי לבחון את השפעתם של מאפייני הנאשם ומאפייני העבירה על סיכויי הייצוג.⁶⁰ תכונות השופט והתובע לא הוכנסו לניתוח זה מתוך הנחה

60 נשקל גם מודל לוגיסטי מעורב הכולל את ה"מחוז" כגורם אקראי, אולם בשל הקושי בהתכנסות המודל, שימשה במקום זאת רגרסיה לוגיסטית עם אפקטים קבועים בלבד.

שהחלטת הנאשם אם לייצג עצמו או לפנות לעורך דין מתקבלת טרם קיומו של מגע כלשהו בין הנאשם לבין התובע והשופט הממונים על התיק.⁶¹ מחוז חיפה היה הנפוץ ביותר במדגם, ולכן שימש קבוצת ייחוס (reference) להערכת ההבדלים בין המחוזות. הייצוג עשוי להשפיע על הסיכויים להגיע להסדר טיעון, על תוכנו של ההסדר ועל גזר דינו של בית המשפט מקום שהצדדים לא הגיעו להסדר טיעון. כדי לשקף את האופי הרב-שלבי של ההליך, תוך התחשבות בכמות הגדולה של הסדרי הטיעון, נערך המחקר בשני שלבים, כאשר תחילה נבדק כיצד השפיע הייצוג על הסיכויים להגיע להסדר טיעון, ובשלב הבא נבחנה השפעת הייצוג על תוצאות התיק. כפי שמראה איור 1, התיקים שלא נסתיימו בהסדר טיעון היו לרוב אלו שבהם הנאשמים נשפטו בהיעדרם (14%; n=268). ביותר ממחצית מהתיקים הנותרים הודה הנאשם והורשע מבלי שנערך משפט מלא (2.9%; n=54). מספר התיקים שהגיעו להוכחות היה קטן מדי לניתוח סטטיסטי (2.5%; n=47). לפיכך ההשפעה על תוצאות ההליך נותחה רק בתיקים שבהם נערכו הסדרי טיעון. ניתוח האפקט הכולל של ייצוג על התוצאות בכלל התיקים, כולל אלה שלא נסתיימו בהסדר טיעון, נשקל גם הוא. אולם מאחר ששיעורם של התיקים שנסתיימו בהסדר טיעון היה יותר מ-93% מכלל התיקים במדגם (1,496 מתוך 1,597), ניתוח זה היה דומה לניתוח שהתבסס על תיקי הסדר הטיעון. לפיכך תוצאותיו אינן מוצגות כאן.

ב-98% מהתיקים שנסתיימו בהסדר טיעון (n=1,472) הגיעו הצדדים להסדר טיעון "סגור", כלומר הייתה הסכמה הן לעניין תיקון העבירה בכתב האישום והן לעניין העונש. אף שבית המשפט איננו מחויב להסדרי הטיעון, המקרים שבהם סטה מההסדר היו נדירים ביותר (0.2%; n=3). הסדרי טיעון "פתוחים" שבהם לא הייתה הסכמה על העונש אף הם היו מעטים (1.6%; n=24). בשל מספרם הקטן לא נכללו תיקים אלה בניתוח הסטטיסטי של השפעת הייצוג על התוצאה.

כדי לחקור את השפעת הייצוג על תוצאת התיק נעשה שימוש במודל ליניארי אשר כלל את טיב הייצוג (עצמי נ' משפטי) ואת תכונות העבירה, הנאשם, התובע והשופט כמשתנים בלתי תלויים.⁶² מחוז השיפוט וזהות השופט הוכנסו כגורמים אקראיים (random blocks). אינטראקציות (דוגמת המידה שבה השפעת הייצוג עשויה להשתנות לפי משתנים אחרים) לא הוצגו בניתוח הסטטיסטי, מכיוון שמספר השילובים האפשריים של המשתנים היה רב מכדי לאפשר את הכללתם.

חשיבות העבר התעבורתי; העבר התעבורתי לא היה ידוע בחלק גדול מהתיקים (46.8%; n=748). מאחר שמודלי הרגרסיה רגישים לנתונים חסרים, ומאחר שהיעדרו של חלק כה גדול מהנתונים עלול להוביל להטיות בניתוח, העבר התעבורתי לא נכלל בניתוח. עם זאת כדי להעריך את השפעת העבר התעבורתי על תוצאות ההליך הושוו מודלי רגרסיה

61 שמו של השופט אינו מופיע בהזמנה לדין. גם אם היה אפשר להשיג את המידע, הסיכויים שלנאשם יהיה ניסיון קודם עם שופט מסוים הם קלושים (המדגם כלל 50 שופטים ו-436 תובעים).

62 מודלים של נראות מרבית (maximum likelihood models) נחשבים עמידים יחסית בפני הטיות הנגרמות מחוסר איוון בנתונים. כפי שמראה טבלה 1, חוסר האיוון בנתונים במחקר זה הוא מתון. לפיכך ניתן להניח כי שימוש במודלים אלו הופך את ההשפעה של חוסר איוון לזניחה.

עם עבר תעבורתי ובלעדיו תוך שימוש בתיקים שכללו מידע על העבר התעבורתי. השוואה זו העלתה השפעה זניחה של העבר התעבורתי (נספח א).
תוצאה זו איננה מפתיעה. עבירות התעבורה שנבחרו לצורך מחקר זה נמצאות במדרג התחתון של חומרה, ומלכתחילה אינן רגישות להרשעות קודמות. כל נהג, ללא קשר לעברו התעבורתי, צפוי לקבל אותו דוח ולשלם אותו קנס. עבר תעבורתי אינו רלוונטי לסוג עבירות זה; הרצידיביזם בא על טיפולו באמצעות מנגנון צבירת הנקודות והשלכותיו.

ד. תוצאות

טבלה 1 מראה כי ברובם המכריע של התיקים סוג הרכב המעורב היה רכב פרטי (75.6%) או רכב ציבורי (16.0%). רוב הנאשמים היו יהודים (58.2%) וגברים (84.2%), נתונים שאינם פרופורציונליים לחלקם באוכלוסייה הכללית (74.1% ו-48.9% בהתאמה).⁶³ המצב הסוציו-אקונומי של נאשמים נטה במעט לקצה התחתון, עם ממוצע של 4.8 (כאמור, הממוצע הלאומי הכולל היה 5.26), אולם נמצא ייצוג לספקטרום הסוציו-אקונומי כולו.⁶⁴ התובעים היו ברובם גברים (55.0%) ויהודים (83.2%). גם השופטים היו ברובם יהודים (85.7%) וכמחציתם היו גברים (49.7%). השופטים היו בעלי ותק הנע מחודשים אחדים ל-30 שנה (ותק ממוצע: 9.8 שנים). התיקים התחלקו בין ששת מחוזות השיפוט, כאשר עומס התיקים הנדגם בכל אחד מהם נע בין 25.9% ל-7.5% (מחוזות חיפה והדרום, בהתאמה). מתוך כלל המדגם, 69.4% מהמקרים כללו עבירות שימוש בטלפון סלולרי.
סיכויי הייצוג. רוב הנאשמים יוצגו על ידי עורך דין (67.6%), והיתר ייצגו את עצמם (טבלה 1). נזכיר כי כל הסנגורים היו בהכרח פרטיים, שכן הנאשמים שנדגמו לא היו זכאים לייצוג על ידי הסנגוריה הציבורית. רגרסיה לוגיסטית שבה הוגדר הייצוג כמשתנה תלוי, ואילו תכונות הנאשם, העבירה ומחוז השיפוט הוגדרו כמשתנים בלתי תלויים (טבלה 2), העלתה כי נאשמים גברים וערבים היו מיוצגים יותר (60.9% ו-69% בהתאמה) מנשים ומיהודים (41.8% ו-49.7% בהתאמה; $z=5.06$, $OR=2.15$; $p<0.0001$, $z=8.69$, $OR=4.17$). עבור מין ומוצא אתני של הנאשם, בהתאמה. נאשמים שרישיון הנהיגה שלהם נפסל היו בעלי סיכוי גבוה יותר להיות מיוצגים ($z=3.67$, $OR=2.28$, $p<0.001$). מצב סוציו-אקונומי לא השפיע במובהק על סיכויי הייצוג של נאשמים ($OR=1.03$ לעלייה של עשירון אחד, $p=0.44$), וגם לא שיעור הקנס המקורי או סוג העבירה שבה הואשם הנהג (מהירות או טלפון) ($p=0.91$, $OR=1.00$). אף אחד מסוגי הרכב הידועים לא השפיע במובהק על סיכויי הייצוג ($p>0.23$ לכל הסוגים). נאשמים במחוזות מרכז, תל אביב ודרום היו בעלי סיכוי להיות מיוצגים גבוה יותר מזה שבמחוז חיפה (1.52, 1.74, 1.53, $OR=1.53$, $p<0.05$ למחוזות המרכז, תל אביב והדרום, בהתאמה). במחוזות צפון וירושלים לא נמצאו הבדלים גדולים מחיפה ($OR=0.95$, $p=0.79$ ו- $OR=0.64$, $p=0.07$, בהתאמה). (נספח ב מציג את הסטטיסטיקה התיאורית של מיוצגים לעומת לא מיוצגים).

63 ראו שנתון סטטיסטי לישראל 71, לעיל ה"ש 57.

64 ראו "אפיון יחידות גאוגרפיות", לעיל ה"ש 58.

הסיכויים להגיע להסדר טיעון. רוב התיקים שנדגמו נסתיימו בהסדר טיעון (93.7%); איור 1). כצפוי (טבלה 3, מודל 1), לייצוג הייתה השפעה ניכרת על הסיכויים להגיע להסדר טיעון ($p < .0001$, $OR = 4.84$): סיכויים של נאשמים המייצגים את עצמם לנהל משפט היה גבוה פי חמישה מזה של נאשמים מיוצגים. תכונות הנאשם והתובע לא השפיעו במובהק על הסיכויים להגיע להסדר טיעון, אך תובעים שמינם לא נקבע (כלומר צוות מעורב או מין לא ידוע) נטו לחתום על הסדרי טיעון פחות מאחרים ($p = .017$, $OR = 2.78$). תיקים שהוקצו לשופטים לא-יהודים נטו להסתיים בהסדר טיעון יותר מאשר תיקים שהוקצו לשופטים יהודים ($p = .024$, $OR = 2.40$). כל התכונות האחרות של התובע, של השופט, של העבירה ושל הנאשם לא השפיעו בצורה כלשהי על הסיכויים להגיע להסדר טיעון ($p > .176$) עבור כל ההשפעות האחרות).

תוצאות הסדרי הטיעון. כפי שטבלה 3 מראה (מודלים 2 ו-3), נאשמים מיוצגים נהנו מסיכוי גבוה ב-9.1% לבטל את נקודות התעבורה ($p < .001$), ומנגד הם היו חשופים לקנסות גבוהים ב-26.2% ($p < .001$) מאלה של נאשמים שייצגו את עצמם. נאשמים גברים הציגו השפעה דומה: סיכוי גבוה ב-3.4% לביטול הנקודות ($p = .030$) וקנסות גבוהים ב-9.1% ($p = .002$).

בדקנו את ההשערה שההשפעות הסותרות של ייצוג משפטי על תוצאות הסדרי הטיעון עשויות לשקף עסקת חליפין (tradeoff), שבמסגרתה יקבל הנאשם ביטול נקודות בתמורה לקנס כספי גבוה יותר.⁶⁵ נמצא מתאם נמוך אך מובהק בין שינוי הקנס לביטול הנקודות ($p < .001$, $t(1470) = -4.69$, $r = -0.121$). לאחר מכן נבדקה השפעת הייצוג המשפטי על גודל השינוי באמצעות השוואת מתאמים סטנדרטיים של תיקים עם ייצוג ובלעדיו, ונמצא כי השפעת הייצוג על השינוי איננה מובהקת ($r = -0.104$, $z = -0.032$). במילים אחרות, הייצוג המשפטי העלה את שיעור הקנסות גם בלא קשר לביטול הנקודות. אומנם נמצאה הוכחה לקיומן של עסקאות חליפין בין הנקודות לקנסות, אולם אלו לא הושפעו מסוג הייצוג (עצמי נ' משפטי). נוסף על זה, עוצמתו הקטנה של אפקט החליפין מלמדת כי אין בתופעה זו כדי להסביר את מלוא השונות בגזרי הדין.

כאמור, הסיכוי שהיה לנאשמים מיוצגים לשינוי נקודות תעבורה היה גבוה ב-9.1% מזה של נאשמים המייצגים את עצמם (97.9% ו-88.8% בהתאמה). בתיקים שבהם כמות הנקודות שונתה, כלל הנקודות בוטלו למעט שבעה מקרים שבהם בוצעה הפחתה חלקית. מתוך 72 תיקים שנסתיימו בהסדר טיעון ושבהם כמות הנקודות לא שונתה, 21 כללו נאשמים מיוצגים ו-51 כללו נאשמים שייצגו את עצמם. המשמעות היא שרק 2% מהסדרי הטיעון שערכו נאשמים מיוצגים כשלו בהשגת הפחתת נקודות התעבורה, לעומת 11% מהסדרי הטיעון שערכו נאשמים המייצגים את עצמם.

השפעות אחרות היו מובהקות ברכיב אחד אך לא באחר, או שלא היו מובהקות אף לא באחד מהרכיבים. תובעים גברים קיבלו קנס גבוה יותר (5.6%, $p = .016$), ללא הבדל מובהק בנקודות ($p = .44$); תובעים יהודים הסכימו לפחות נקודות מאשר תובעים לא-יהודים (הפחתה של 5.4%, $p = .003$), אולם השפעה זו לא השתקפה בקנסות ($p = .92$). ותק השופט

65 השערה זו העלו כמה אנשי פרקטיקה שעימם שוחחתי שיחות לא רשמיות.

השפיע על סכום הקנס (הגדלה של 0.4% עבור כל שנת שיפוט, $p=0.033$), אך לא השפיע על הנקודות ($p=0.22$). נהגים של כלי רכב ציבוריים קיבלו קנסות גבוהים יותר בממוצע (9.1%, $p=0.002$), ואילו נקודות התעבורה נותרו ללא שינוי ($p=0.11$). כל יתר ההשפעות לא היו מובהקות הן בנקודות התעבורה והן בקנסות.

תוצאות המשפט (בהיעדר הסדר טיעון). המדגם כולל 369 תיקים שלא נסתיימו בהסדר טיעון. ב-268 מתוכם לא הופיעו הנאשמים לדיון, ולפיכך נשפטו בהיעדרם. ב-70.9% ($n=190$) מהתיקים הללו הותיר בית המשפט על כנו את הקנס המקורי, אך ברוב המקרים האחרים הושטו קנסות גבוהים יותר, עד לכפל הסכום המקורי. בממוצע, הקנסות היו גבוהים ב-9.6% ($SD: 1.5\%$) כאשר הושטו בהיעדרו של הנאשם.

ב-101 המקרים הנותרים אי אפשר היה לערוך ניתוח סטטיסטי בעל משמעות. ב-54 תיקים הנאשמים הודו וביקשו לטעון להפחתת העונש בלבד. מתוכם, ארבעה בלבד היו מיוצגים. ביתר 47 התיקים ניהלו הנאשמים משפטים מלאים: 34 נאשמים הורשעו, מתוכם 27 היו מיוצגים; ה-13 הנותרים זוכו, מתוכם 5 היו מיוצגים. רוצה לומר, מתוך 101 הנאשמים שהגיעו לדיון בבית המשפט אך לא הגיעו להסדר טיעון עם התביעה, 65 ייצגו את עצמם ו-36 היו מיוצגים. מתוך 65 הנאשמים אשר ייצגו את עצמם, 50 הודו באשמה ללא כל תמורה מצד התביעה, לעומת 4 בלבד מתוך 36 הנאשמים המיוצגים.

תוחלת חיי התיק. הייצוג האריך במובהק את תוחלת חיי התיק ב-41.7% בממוצע. תוחלת חיי התיק הממוצעת הייתה 80.5 ימים עבור נאשמים המיוצגים את עצמם, לעומת 114.1 ימים עבור נאשמים מיוצגים ($t(1385)=6.14, p<0.001$; טבלה 3, מודל 4). ממצא זה תואם מחקרים אחרים בתחום.⁶⁶ עוד נמצא כי תוחלת חיי התיקים שבהם הייתה פסילת רישיון הייתה ארוכה יותר (ב-41.6 ימים, $t(1385)=5.25, p<0.001$). גם תיקיהם של נאשמים לא-יהודים ארכו יותר (ב-27.6 ימים, $t(1385)=3.57, p<0.001$), והתיקים בעבירות טלפון הנושאות קנס בסך 1,000 ₪ היו בעלי תוחלת חיים קצרה מזו של התיקים בעבירות מהירות שבהם הקנס המקורי היה 750 ₪ (ב-12.5 ימים, $t(1385)=2.19, p<0.05$). ההבדל בתוחלת חיי התיק בתיקים שבהם היו כלי רכב פרטיים לבין תיקים שבהם סוג הרכב לא צוין התקרב למובהקות: תיקים שבהם סוג רכב לא צוין היו ארוכים ב-49.9 ימים ($t(1385)=1.83, p=0.067$). כל הגורמים הנותרים לא השפיעו הרבה על תוחלת חיי התיק.

ה. דיון

תוצאות המחקר מראות שהייצוג משפיע על כל אחד משני מרכיבי גזר הדין אחרת: הוא מעלה את הסיכוי לביטול הנקודות אך מנגד גורם לתשלום קנסות גבוהים יותר. אף שנמצאה הוכחה לקיומם של יחסי חליפין בין הנקודות לקנסות, שבמסגרתם תובעים הסכימו להפחתה בנקודות בתמורה לקנסות גבוהים יותר, הקורלציה לא הייתה גדולה, ומכל מקום לא הושפעה מסוג הייצוג, ולכן אין ביכולתה להסביר את ההבדל בקנסות בין מיוצגים לבלתי מיוצגים.

66 ראו Greiner & Pattanayak, לעיל ה"ש 16; Moorhead & Sefton, לעיל ה"ש 4.

עם זאת אני טוען כי ממצאי המחקר מאששים את הטענה שלפיה ייצוג משפטי משפר את תוצאות ההליך המשפטי. מכיוון שסכום הקנסות בעבירות שנדגמו קטן יחסית (750 ו-1000 ש"ח), אין כל היגיון כלכלי בהגשת בקשה להישפט רק כדי להימנע מתשלום סכומים אלו. העלויות הכרוכות בהליך משפטי עשויות להיות גבוהות גם עבור נאשמים שאינם מיוצגים על ידי עורך דין (ששכר טרחתו הוא, פעמים רבות, גבוה מהקנס הצפוי). הן כוללות בין היתר היערכות לדין, לקיחת חופשה מהעבודה, ולעיתים אף נסיעה בין-עירונית, מאחר שבתי המשפט לתעבורה ממוקמים במיקומים ייעודיים. בהתחשב בכל אלה, ההחלטה לבקש להישפט מעידה שהנהג מעוניין בעיקר בהפחתת נקודות התעבורה. לפיכך מדד הנקודות הוא מדד ההצלחה המרכזי לצורך הערכת חיוביות התוצאות, ובעניין זה עורכי דין הוכיחו כישורים גבוהים מאלה של הדיוטות. ראוי לזכור את הממצא שלפיו הסיכוי של נאשמים המייצגים את עצמם לנהל משפט גבוה פי חמישה מזה שיש לנאשמים מיוצגים. לממצא זה יש חשיבות מכרעת, שכן לא ניתן לצמצם את הנקודות או לבטלן אלא במסגרת הסדר טיעון (או בניהול משפט מוצלח שתוצאתו זיכוי – תוצאה נדירה מאוד במדגם זה; $n=13, 0.7\%$).

במבט ראשון, השפעת הייצוג המשפטי על הנקודות נראית קטנה (9.1%), במובן זה שביטול מלא של נקודות קרה בתדירות גבוהה רק ב- 9.1% כשנאשמים היו מיוצגים מאשר כשלא היו מיוצגים. אולם כאשר שיעור ההצלחה של נאשמים המייצגים את עצמם הוא מלכתחילה גבוה מאוד (88.8%), תוספת של 9.1% היא מרשימה ביותר. מאחר שממילא רק 11% מהנאשמים שייצגו את עצמם כשלו בהשגת ביטול מלא של הנקודות, סקאלת השינוי היא מלכתחילה מוגבלת מאוד ומטילה מגבלה ניכרת על יכולת ההשפעה של ייצוג משפטי. למעשה, הייצוג המשפטי צמצם את שיעור הכישלונות בהשגת ביטול מלא של נקודות מ- 11% ל- 2% , כלומר קרוב לפי חמישה.

יש לזכור כי בהתחשב במאפיינים הייחודיים של התיקים שנבחנו, הסבירות ההתחלתית שמומחיות משפטית תיצור הבדל גדול בתוצאות היא נמוכה. התיקים היו פשוטים מבחינת הדין המהותי החל עליהם, והתנהל בעניינם הליך קצר מאוד של משא ומתן בעל אופי של "תן וקח", שנסב בעיקרו על העובדות והמתבסס על טיעונים אינטואיטיביים של שכל ישר. יתרה מכך, ההשלכות הקלות הכרוכות בעבירות אלו יצרו תמריץ חלש להשקעת מאמצים רבים בתיק, בין שהנאשם מיוצג ובין שלא. שכר הטרחה של עורכי הדין הוא נמוך יחסית ולפיכך סיפק תמריץ כלכלי חלש יחסית לליטיגציה לוחמנית.⁶⁷ לכן אפקט ייצוג אשר "שרד" את כל התנאים הללו הוא אפקט דרמטי, ואין להמעיט בערכו: סביר להניח שהוא יהיה גדול עוד יותר בתיקים מורכבים יותר מבחינה משפטית שהשלכותיהם האפשריות חמורות יותר, וכאשר יש לבעלי הדין ולעורכי הדין שלהם תמריצים כלכליים חזקים יותר. יש להתעכב מעט על הממצא האקראי (והמעניין למדי) של מחקר זה, שלפיו התביעה המשטרית מסכימה לתקן את העבירה ולמחוק את נקודות התעבורה כליל עבור רובם

67 האמונה הרווחת היא כי סגנון ייצוג אגרסיבי תורם להשפעות ייצוג חזקות יותר. ראו למשל Greiner et al. 1, לעיל ה"ש 28, בעמ' 941.

המכריע של הנהגים, ללא קשר לסוג הייצוג (94.7%; n=1,417). מאמץ קטן ביותר נדרש מצד הנהג כדי להימנע מנקודות התעבורה. ההחלטה לבקש להישפט נראית אפוא בחירה מצוינת: נהגים שיפעלו כך צפויים להשיג ביטול מלא של הנקודות (97.9% כאשר הם מיוצגים ו-88.8% כאשר הם לא). סביר להניח שלנהגים אכן עדיף לבקש להישפט בעבירות קנס רק כאשר רוב הנהגים האחרים בוחרים שלא לפעול כך. האחוז הנמוך של נהגים המבקשים להישפט בגין עבירות קנס (6.9%) מלמד כי רוב הנהגים אינם מודעים לקלות שבה ניתן לבטל את הנקודות באמצעות בקשה להישפט, וזה למעשה מה שמאפשר לתביעה לנקוט גישה מקילה באשר לנקודות, ובכך לחסוך משאבים ציבוריים רבים מבלי לפגוע יתר על המידה באפקט ההרתעתי של דיני התעבורה. המספר הכולל של תיקי תעבורה המובאים לפתחם של בתי המשפט הוא כה גדול, עד שלתובעים בקושי יש זמן לנהל משא ומתן עם הנאשמים, ולכן יש להם תמריץ חזק לעשות ויתורים אטרקטיביים כדי לסיים תיקים בהסדר טיעון ולחסוך את הצורך בלנהל משפט מלא.

ראוי לציין כי ממצא זה מראה שההשערה הראשונית בדבר הדמיון בסיכויי ההצלחה של תיקי התעבורה שנדגמו הייתה נכונה, אך מסיבה לא צפויה. ההשערה המקורית של מחקר זה הייתה שהסתמכות דוחות התנועה על ראיות טכנולוגיות ועל תצפיות משטרתיות פשוטות תהפוך את הבקשות להישפט לבעלות אותם סיכויי הצלחה נמוכים ברוב התיקים הללו, כפי שיכול להעיד גם השיעור הנמוך של נהגים אשר מגישים בקשות להישפט על דוחות הקנס שניתנו להם. עם זאת הממצאים דווקא מוכיחים שהתביעה נוקטת מדיניות מקילה מאוד, המובילה לסיכויי הצלחה אחרים אך גבוהים במיוחד באשר לביטול נקודות התעבורה (שהוא כאמור קריטריון ההצלחה העיקרי). ממצא מפתיע זה מלמד על עדיפות הייצוג אפילו בתנאים התחלתיים כאלה.

יש להבחין בין החשיבות המחקרית של אפקט הייצוג לבין הכדאיות הכלכלית או הרציונליות של ההחלטה לשכור עורך דין או להתנהל לבד. תוצאות המחקר הנוכחי עשויות לעודד נהגים לבחור לייצג את עצמם, בחירה שיכולה לשקף איזון ראוי יותר בעיניהם של עלות ותועלת: עלות הייצוג וההשפעה השלילית שלו על סכום הקנס מחד, וסיכויי ההצלחה הגבוהים מאוד ללא ייצוג מאידך. הינה כי כן, אפילו ללא הממצאים שנחשפו במחקר זה, שלישי מהנהגים במחקר בחרו לייצג את עצמם אף שמדובר בהליך פלילי פורמלי שבו הם צפויים לפגוש שופט ותובע משטרה, סביבה שיכולה להיתפס כמאיימת בעיני מי שאינו מכיר את רזיה.

ניתן אולי להציע הסבר חלופי להשפעת הייצוג במחקר זה, ולפיו עורכי הדין הצליחו יותר בביטול הנקודות לא בשל המקצועיות המשפטית שלהם אלא בעיקר בשל היכרותם עם המערכת, בשל היותם שחקנים חוזרים ובשל מערכת יחסי העבודה עם התביעה, אשר מעניקה להם יכולת מינוף רבה יותר בתהליך המשא ומתן. אולם אף אם להיבטים אלו נודעה ההשפעה הרחבה ביותר, ולא למומחיות המשפטית כשלעצמה, מדובר במרכיבים תקפים של הייצוג המשפטי. נוסף על זה, העובדה כי הייצוג המשפטי עזר גם כשלא היה צורך בידע משפטי ממשי היא בעצמה מרשימה ביותר ומלמדת שכשידע כזה נדרש, אפקט הייצוג צפוי להיות גדול הרבה יותר.

מה באשר להשפעתו השלילית של ייצוג משפטי על סכום הקנסות? ניתן לשער כי כאשר לא עלה בידם של נאשמים שייצגו את עצמם להביא לביטול הנקודות, הם ניסו להפחית את הקנס בתור "הרע במיעוטו". מאחר שהם כבר הגיעו לבית המשפט, ומאחר שניהול משפט אינו משתלם מבחינה כלכלית ומבחינת הסיכוי הנמוך לזיכוי, הפחתת הקנס היא בוודאי תוצאה עדיפה על כל חלופה אחרת. אם כך, הקנס המופחת עשוי להעיד על כישלונם של לא מיוצגים להשיג ביטול של הנקודות יותר מאשר על כישורי משא ומתן טובים יותר דווקא בנוגע לסכום הקנס.

הגיעה העת לבחון הסברים חלופיים לממצא המרכזי של מחקר זה הנוגע להשפעה החיובית של ייצוג משפטי על ביטול נקודות התעבורה. ניתן לטעון כי החלטתו של נאשם לשכור עורך דין מעידה על אמונתו כי השלכות הדוח בעניינו חמורות מכדי שיתכנן בניהול התיק ללא ייצוג משפטי על אף עלות הייצוג ופשטות התיק. הנתונים אכן מלמדים כי נאשמים שרישיונם נפסל – דבר המלמד על רצדיביזם תעבורתי – היו מיוצגים יותר מאשר אלו שרישיונם לא נפסל.⁶⁸ במונחים של הטיית הבחירה ניתן לטעון כי לנאשמים כאלו הייתה מוטיבציה גבוהה יותר, ומכאן סיכוי גבוה יותר להשגת תוצאה חיובית בכל מקרה וגם ללא הייצוג, וההבדל אפוא טמון במחויבותם הגבוהה להליך ולא בעצם הייצוג המשפטי.⁶⁹

הסבר זה מעורר ספקות. אומנם הנתונים שהיו לפנינו לא כללו את מספר הנקודות ההתחלתי של נאשמים, אולם מהטעמים שפורטו לעיל, עצם הבקשה להישפט מעידה על רצונו של הנאשם להימנע מצבירת נקודות. כששכירת שירותיו של עורך דין מעידה על מידת להיטות גבוהה יותר, התוספת השולית אינה יכולה להיות גדולה מספיק במידה שתעוות את התוצאות ולא רק משום שהמוטיבציה הראשונית גבוהה ממילא, אלא גם משום שבהתחשב במאפיינים הספציפיים של הליכי תעבורה יש מגבלה על מידת ההשפעה האפשרית של המוטיבציה של הנאשם. הספרות שעוסקת בפוטנציאל של הבדלי מוטיבציה בקרב בעלי דין לעוות את המדגם עוסקת בנסיבות אחרות שבהן יש קשיים פרוצדורליים ניכרים, כולל בירוקרטיה וניירת מרובה ומתישה המכבידה מאוד על מי שאינם איתנים דיים.⁷⁰ מאפיינים אלה אינם מתקיימים בענייננו. להפך, מדובר בהליך קצר, מהיר ונגיש ביותר, שאינו דורש רמות מוטיבציה גבוהות ושקל מאוד להסתדר בו.

יתרה מזאת, אם עצם שכירתו של עורך דין מעידה על רמה גבוהה במיוחד של מוטיבציה והתמדה מצד הנאשם, סביר להניח שמדובר בנהג אשר כבר צבר מספר רב של נקודות תעבורה, מה שמקטין את הסיכויים להשיג תוצאה חיובית. במילים אחרות, אם

68 כפי שנאמר בפרק ג, אי אפשר היה להכניס לניתוח את העבר התעבורתי בשל מספרם הגדול של תיקים שהמידע בהם חסר. מידע זה נראה כלא אקראי.

69 במדגם זה, מתוך 1,062 נאשמים מיוצגים, 115 בלבד (10.8%) הגיעו לבית המשפט. ממצא זה אינו מעיד בהכרח ששכירת עורך דין נחשבה למשתלמת יותר מטיפול עצמאי בתיק. אומנם שכר הטרחה הממוצע של עורכי דין נמוך (ראו לעיל ה"ש 50), אך הוא אינו נמוך עד כדי כך שיהפוך את הייצוג המשפטי לחסכוני יותר עבור חלק גדול מהנאשמים. סביר יותר שהנאשמים המיוצגים מחליטים לא להגיע לבית המשפט מאחר שמרגע שבהרו לשכור עורך דין מסיבות אחרות, כבר לא היה צורך או היגיון כלכלי בהתייצבות אישית בבית המשפט.

70 ראו לדוגמה Greiner & Pattanayak, לעיל ה"ש 16.

מספר הנקודות ההתחלתי של נאשמים נותן להם תמריץ חזק יותר להימנע מנקודות בתיק הנוכחי, למשל באמצעות שכירת עורך דין שישפר את סיכויי ההצלחה, המתאם שבין קיומו של ייצוג לבין התוצאה אמור היה להיות שלילי ולא חיובי כפי שמצא מחקר זה. זאת ועוד, קיומו של ייצוג משפטי עשוי להצביע על תכונות אחרות, כגון תחושת חוסר ביטחון מצד הנאשם ביכולתו לנהל את התיק בעצמו, מה שעשוי להפחית את הסבירות להשגת תוצאות חיוביות למרות הייצוג המשפטי.⁷¹ על כל פנים, בהתחשב בפשטות היחסית של תהליך המשא ומתן וסיכויי ההצלחה הגבוהים באופן מפתיע להפחתתן או לביטולן של נקודות התעבורה, אף אחד מהגורמים האפשריים הללו אינו יכול להשפיע באופן דרמטי על הממצאים או לשבש את המסקנות שהוצעו במאמר זה.

אין לכתוד כי ייתכנו מקרים שבהם נהגים מסוימים עשויים לבקש להישפט אך ורק כדי לבטא מחאה או תסכול. נהג עלול לחוות תחושה של עוול מסיבות שאינן קשורות להשלכות הדוח אשר ניתן לו, למשל בשל אינטראקציה לא נעימה עם השוטר שהנפיק את הדוח, בשל נסיבות אחרות שעלולות להצדיק מבחינה מוסרית, בעיני הנהג, עבירה על החוק (דוגמת מקרה חירום) או משום שהוא סבור שהוא חף מפשע. נהגים כאלו עשויים לבקש להישפט כדי לקבל צדק ותיקון לעוול שהם מאמינים שנגרם להם בעצם מתן הדוח, ולא בשל דאגתם מהשלכות הדוח האמור.

ניתן לשער כי נהגים כאלו אינם נפוצים במדגם מושא מחקר זה. סביר להניח שנהגים שהגישו בקשה להישפט ברגע של כעס או תסכול הבינו בהמשך הדברים שניהול הליך כזה אינו כדאי או רציונלי, ולכן נטשו אותו (כפי שאכן פעלו 14% מהנאשמים במדגם, שלא הגיעו לדיון בעניינם). בהתחשב בעלויות ההליך ובאי-הנוחות הנובעת מניהולו מחד, ובהשלכותיו הקלות יחסית מאידך, אפילו לנהגים שמאמינים בצדקת התיק שלהם אין תמריץ חזק לדבוק בקיומו של הליך משפטי.

מכל מקום, מרגע שנהגים מהסוג העקרוני בוחרים בכל זאת להגיע לדיון, לא ברור כיצד הם ניגשים לשאלת הייצוג המשפטי: חלק עשויים לחוש כי חשוב שהם יפעלו בעצמם כדי שיוכלו להשמיע את מחאתם בקולם ובאופן בלתי אמצעי, אולם אחרים עשויים לבקש לשכור עורך דין שיוכל להעמיד את השוטר על טעותו ולתקן את העוול אשר נגרם להם גם אם הדבר גובה מהם מחיר כלכלי מסוים. יתר על כן, סביר להניח שנהגים מסוג זה לא יהיו מעוניינים בסיום התיק בהסדר טיעון משום שמה שמגיע אותם זה צדק ולא עסקה טובה. הם מעוניינים בהוכחת צדקתם באמצעות זיכוי או שכנוע התובע לחזור בו מכתב האישום. במדגם דנן רק 2.5% מהנאשמים (n=47) ניהלו משפט מלא, ואין דרך לדעת כמה נהגים בחרו כך מסיבות עקרוניות.

הסבר אפשרי נוסף לאפקט הייצוג נעוץ בכך שלמרות המאפיינים הייחודיים של התיקים שנדגמו הנאשמים המיוצגים והבלתי מיוצגים במדגם היו שונים ביעדים שהציבו לעצמם: נאשמים מיוצגים התעניינו בעיקר בנקודות, ולכן היו מוכנים לשלם לעורך דין, ואילו

71 ראו Poppe & Rachlinski, לעיל ה"ש 16, בעמ' 889-900. קו טיעון זה עשוי להיות בבסיס הממצא של מחקר זה, שלפיו בלא-יהודים נצפתה תדירות גבוהה יותר של ייצוג משפטי, ככל הנראה מסיבות שפתיות או חברתיות אחרות.

נאשמים המייצגים את עצמם התעניינו בהפחתת הקנס הכספי, וזו הסיבה שהגיעו ללא ייצוג. במילים אחרות, לפי הסבר זה, ההבדל שנמצא אינו הבדל בביצועים כי אם במטרות. גם הסבר זה אינו משכנע דיו. בהתחשב בטרחה ובעלויות הכרוכות בו מחד, ובסיכויי ההצלחה הנמוכים שלו מאידך, ניהול הליך משפטי אך ורק כדי להפחית קנס כספי צנוע או להימנע ממנו אינו רציונלי. הינה כי כן, המחקר מצא כי כ-88.8% מהנאשמים שייצגו את עצמם ביקשו (וקיבלו) הפחתה בנקודות התעבורה, מה שמעיד שהנקודות הן השיקול העיקרי גם בקרב קבוצה זו.

באשר לתוחלת חיי ההליך, המחקר מצא מתאם שלילי בין הייצוג המשפטי לבין אורך חיי התיק, בדומה לממצאים שעלו ממחקרים קודמים.⁷² בממוצע, ייצוג משפטי האריך את תוחלת חיי התיק בכחודש. עם זאת יודגש כי הארכה זו לא נבעה מעבודה ממושכת יותר על התיק. כל התיקים התנהלו באופן דומה, בישיבה מהותית אחת ויחידה. מכאן שההארכה בתוחלת התיק נבעה ככל הנראה מהעובדה שברגע שנאשם שכר עורך דין, עורך הדין ביקש להתאים את המועד של הדיון ללוחות הזמנים שלו, ומכאן שהתבקשו דחיות דיון לצורך זה. לעומת זאת נאשמים לא מיוצגים פשוט נטו יותר להתייצב לדיון שנקבע מבלי לבקש דחייה.⁷³

ו. סיכום ומבט למחקר עתידי

מחקר זה מוכיח כי לייצוג משפטי יש השפעה חיובית חשובה על תוצאותיהם של הליכי תעבורה בישראל העוסקים בעבירות קנס. בהתחשב בסביבת המחקר הנוכחי, הממצאים שהוצגו כאן אמינים מאלה שהוצגו במחקרים קודמים שנעשו בעולם, וניתנים להכללה רחבה יותר להקשרים אחרים. הסיכון המופחת להטיית בחירה והעובדה שמדובר במשא ומתן קצר המתבסס על טיעונים של שכל ישר מקנים לממצאי המחקר חשיבות מיוחדת לא רק משום שבנסיבות כאלה קיומו או היעדרו של ידע משפטי נרחב לא היה אמור א־פרוירית

72 ראו Huang, לעיל ה"ש 26, בעמ' 231. ראו גם Karl Monsma & Richard Lempert, *The Value of Counsel: 20 Years of Representation before a Public Housing Eviction Board*, 26 L. & Soc. Rev. 627 (1992); Seron, Frankel & Van Ryzin; לעיל ה"ש 2; Greiner & Pattanayak, לעיל ה"ש 16.

73 מכל מקום, יש לדייק את הטענה הרווחת שלפיה נאשמים בלתי מיוצגים פוגעים בניהול התקין והיעיל של בתי המשפט. עיקר הדאגה אינו נעוץ בכמות משאבי בית המשפט המנוצלים בידי נאשמים המייצגים את עצמם, אלא בשאלה כיצד משאבים אלו מנוצלים. לא בהכרח נכון שהדיוטות מנוצלים כמות רבה יותר של משאבים – להפך, אפשר להניח שעורכי דין יצרכו משאבים רבים ביותר ממערכת המשפט, דווקא בשל מומחיותם ויכולתם לתפעל את המערכת. לפיכך העלויות המוטלות הן על המתדיינים האחרים והן על מערכת בתי המשפט עשויות להיות גבוהות יותר כאשר נאשמים מיוצגים. לכן בעת השוואת עלויות בין תיקים של נאשמים בלתי מיוצגים לבין תיקים שבהם הנאשמים מיוצגים, חובה לשקול את אופי ההוצאה ולא רק את ערכה המוחלט. אם נאשמים המייצגים את עצמם ינצלו כמות של משאבי בית משפט הקטנה מזו שינצלו עורכי דין, בשל חוסר מומחיות, אפשר שבכך יושג חיסכון במשאבים, אך הדבר עשוי לערער את מטרות ההליך מנקודת מבט של מדיניות ציבורית. לניתוח מפורט יותר של היבטים אלו ראו את הפרק הראשון ב־Assy, *INJUSTICE IN PERSON*, לעיל ה"ש 13.

לייצר הבדל כה ברור בתוצאה, אלא שמתברר כעת שסיכויי ההצלחה של בלתי מיוצגים היו ממילא גבוהים מאוד (88.8%). העובדה שהייצוג המשפטי הצליח "להקפיץ" את סיכויי ההצלחה (97.9%) היא אפוא חשובה במיוחד.

הניתוח הסטטיסטי שהוצג במחקר זה שלט במשתנים רבים, ובעקבות זאת הופקו כמה ממצאים משניים אך מעניינים שעשויים להיות רלוונטיים למחקרים עתידיים. לדוגמה, נמצא כי מינו של הנאשם השפיע על סיכויי הייצוג: גברים נטו להיות מיוצגים יותר מנשים. כמו כן נמצא כי מינו של הנאשם השפיע על תוצאות ההליך בדומה לסוג הייצוג: נאשמים גברים הצליחו יותר בביטול הנקודות אך גם שילמו קנסות גבוהים יותר – ללא קשר לסוג הייצוג. אם נכון שגברים מועדים להפר את דיני התעבורה יותר מנשים, צבירת הנקודות עשויה להשפיע עליהם השפעה חמורה יותר, וזה יוצר תמריץ חזק יותר להשגת הפחתה בנקודות (ולצורך כך תמריץ חזק יותר לפנות לייצוג משפטי, כפי שגם המחקר הראה).

עוד נמצא כי מוצאו האתני של השופט השפיע על הסיכוי שיתקיים משפט מלא – בערך פי שניים כאשר השופט היה יהודי. ממצא זה מעניין במיוחד בהתחשב בעובדה ששופטים אינם משתתפים בתהליך המשא ומתן להשגת הסדר טיעון המתנהל בין הנאשם לתובע. נכון, חלק מהשופטים עשויים להפעיל לחץ רב יותר על הצדדים להגיע לפשרה, דבר שיכול להסביר מדוע הסדרי טיעון יכולים להיות נפוצים יותר לפני שופטים מסוימים. עם זאת לא ברור מדוע מוצא אתני ממלא תפקיד כלשהו בהקשר זה. לא נראה שהדבר נובע מהבדלים במדיניות הענישה בין שופטים יהודים ללא יהודים. עקרונית, שופטים מחמירים יגרמו לסנגורים להימנע מניהול משפט לפניהם, ולתובעים לדרוש קנסות גבוהים יותר במשא ומתן להסדר טיעון.⁷⁴ עם זאת לא ברור מדוע מוצא אתני צריך, לבדו ובמנותק מיתר המשתנים, להשפיע על היחס השיפוטי לחומרת העונש.⁷⁵ מכל מקום, לא נמצאה אינדקציה לכך ששופטים יהודים אכן מטילים עונשים מחמירים יותר, שכן אילו היה הדבר נכון, אפשר היה לצפות מהתביעה לנצל זאת ולדרוש עונשים חמורים יותר בהסדרי טיעון שנערכו בתיקים שהוקצו לשופטים יהודים, אך לא נראה מתאם בין מוצאו האתני של השופט לבין חומרת גזר הדין.

ממצא מסקרן נוסף הוא המתאם שזוהה בין הוותק השיפוטי לבין סכומי הקנסות הגבוהים אשר הוסכם עליהם בין הצדדים במסגרת הסדרי הטיעון. מסיבה כלשהי נאשמים

74 בהתחשב בכך שכמעט תמיד סוגי התיקים הנדונים מסתיימים בהסדר טיעון, הצדדים יכולים להסיק את מדיניות הענישה של שופט על סמך נתונים מתיקים אחרים שבהם פסקי הדין תכופים במידה מספקת כדי לבסס מוניטין של שופט בשאלות ענישה.

75 למחקרים הבוחנים קורלציה כזו בין מוצא אתני של שופט למדיניות ענישה במערכת המשפט הישראלית ראו Oren Gazal-Ayal & Raanan Sulitzeanu-Kenan, *Let My People Go: Ethnic In-Group Bias in Judicial Decisions – Evidence from a Randomized Natural Experiment*, 7 J. EMPIR. LEG. STUD. 403 (2010); Guy Grossman et al., *Descriptive Representation and Judicial Outcomes in Multiethnic Societies*, 60 AM. J. POL. SCI. 44 (2015). למצב בארה"ב ראו Darrell Steffensmeier & Chris Hebert, *Women and Men Policymakers: Does the Judge's Gender Affect the Sentencing of Criminal Defendants?*, 77 SOC. FORCES 1163 (1999); Darrell Steffensmeier & Chester Britt, *Judges' Race and Judicial Decision Making: Do Black Judges Sentence Differently?* 82 SOC. SCI. Q. 749 (2001).

ותובעים נטו להסכים על קנסות גבוהים יותר כאשר השופט שהוקצה לתיק היה ותיק יותר. ייתכן כי הצדדים נוטים להאמין כי שופטים ותיקים מחמירים יותר בעונש, דבר המאפשר לתובעים להשיג קנסות גבוהים יותר בהסדרי טיעון. מדוע הוותק צריך להשפיע על חומרת גזרי הדין בדרך זו, ומדוע השפעה זו אינה באה לידי ביטוי גם כשמדובר בנקודות התעבורה – אלה שאלות אפשריות למחקר עתידי.⁷⁶

מחקר זה הראה גם כי נאשמים לא־יהודים היו מיוצגים יותר מנאשמים יהודים. ממצא זה מנוגד לממצאי מחקרים קודמים שהראו כי מיעוטים פגיעים בדרך כלל סובלים מהיעדר ייצוג משפטי.⁷⁷ ייתכן כי שכר הטרחה הנמוך בתיקים אלו עשוי להסביר מדוע ייצוג משפטי נגיש לאוכלוסייה כזו. אם זהו המצב, הגיוני ששיעורי הייצוג בקרב מיעוט שיחסיו עם מוסדות האכיפה בעייתיים, וכאשר בעלי הדין המשתייכים לקבוצה זו נדרשים להתגבר על קשיי שפה ומחסומים חברתיים אחרים – יהיו גבוהים יותר.

מעניינים ככל שיהיו, ניתוח מעמיק של ממצאים אלו, בשים לב לספרות התאורטית הרלוונטית להם, חורג ממטרות מחקר זה. הם מוזכרים כאן בתקווה שימשכו תשומת לב מחקרית בעתיד ובכך לקדם הבנה טובה יותר של התופעה המסקרנת של ייצוג עצמי.

טבלה 1. סטטיסטיקה דסקריפטיבית של כלל המשתנים הבלתי תלויים

טווח	ממוצע (סטיית תקן) / %	מספר התיקים	משתנה
	67.6%	1,597	ייצוג
	93.7%	1,597	הסדר טיעון
			תכונות העבירה
1,000 – 750	923.5 (115.3)	1,597	קנס מקורי
		1,597	סוג כלי הרכב
	75.6%	1,207	פרטי
	1.4%	23	דו-גלגלי
	0.9%	14	מסחרי
	16.0%	255	ציבורי
	5.0%	80	אחר
	1.10%	18	לא צוין

76 במחקרים כלליים בנוגע להשפעת גיל השופטים והוותק השיפוטי על מדיניות הענישה ראו Beverly Blair Cook, *Sentencing Behavior of Federal Judges: Draft Cases – 1972: Empirical Approaches to Judicial Behavior*, 42 U. CIN. L. REV. 597, 619, 623–625 (1973); Charles E. Frazier & E. Wilbur Bock, *Effects of Courts Officials on Sentencing Severity: Do Judges Make a Difference?*, 20 CRIMINOLOGY 252, 266–267 (1982); Tracy E. George, *Court Fixing*, 43 ARIZONA L. REV. 9, 16–18, 37 (2001); Amy L. Anderson & Cassia Spohn, *Lawlessness in the Federal Sentencing Process: A Test for Uniformity and Consistency in Sentence Outcomes*, 27 JUST. Q. 362, 377–382 (2009); Brian D. Johnson, *Judges on Trial: A Reexamination of Judicial Race Gender Effects Across Modes of Conviction*, 25 CRIMINAL JUSTICE POLICY REVIEW 159, 173–174 (2012).

77 Elizabeth L. MacDowell, *Reimagining Access to Justice in the Poor People's Courts*, 22 GEO. J. POV. L. & POL'Y 473 (2015); Deborah L. Rhode, *Whatever Happened to Access to Justice*, 42 LOY. L.A. L. REV. 869, 879 (2009); Martin Gramatikov, *A Framework for Measuring the Costs of Paths to Injustice*, 2 THE JOURNAL OF JURISPRUDENCE 111, 129 (2009).

טווח	ממוצע (סטיית תקן) / %	מספר התיקים	משתנה
			תכונות הנאשם
	84.2%	1,597	מין (גבר)
	58.2%	1,597	מוצא אתני (יהודי)
120 – 0	18.5 (22.6)	849	עבר תעבורתי
	10.5%	1,597	פסילת רישיון נהיגה
10 – 1	4.8 (2.4)	1,597	מצב סוציו-אקונומי
			תכונות התובע⁷⁸
		1,597	מין
	55.0%	879	גבר
	40.4%	645	אישה
	0.1%	2	צוות מעורב
	4.4%	71	לא ידוע
		1,597	מוצא אתני
	83.2%	1,329	יהודי
	14.3%	229	לא-יהודי
	0.3%	4	צוות מעורב
	2.2%	35	לא ידוע
			תכונות השופט
	49.7%	1,597	מין (גבר)
	85.7%	1,597	מוצא אתני (יהודי)
30 – 0	9.8 (8.4)	1,597	ותק
		1,597	מחוז השיפוט
	16.0%	256	צפון
	25.9%	413	חיפה
	11.4%	182	מרכז
	18.7%	299	תל אביב
	7.5%	120	ירושלים
	20.5%	327	דרום

טבלה 2. השפעת תכונות הנאשם והעבירה על סיכויי הייצוג

OR	Log(OR)	תכונות הנאשם
2.15	***0.765	מין (זכר נ' אישה)
0.24	***-1.429	מוצא אתני (יהודי נ' לא-יהודי)
2.28	***0.822	פסילת רישיון נהיגה
1.03	0.026	מצב סוציו-אקונומי
		תכונות העבירה
1.00	-0.001	קנס מקורי (ש)
		סוג כלי הרכב (נ' פרטי)
1.26	0.230	דו-גלגלי
1.08	0.074	מסחרי
1.23	0.210	ציבורי
0.84	-0.169	אחר
0.21	***-1.556	לא צוין

78 טגורייית מין ומוצא אתני של התובעים "צוות מעורב" ו"לא ידוע" שולבו ל"לא נקבע" לצורך הניתוח.

OR	Log(OR)	
		מחוז השיפוט (נ' חיפה)
0.95	-0.050	צפון
1.53	**0.422	מרכז
1.74	***0.555	תל אביב
0.64	-0.447	ירושלים
1.52	**0.420	דרום
3.08	**1.175	קבוע
	1,597	תצפיות
	-907.278	Log likelihood
	1,834.556	AIC

*p<.05, **p<.01, ***p<.001

טבלה 3. השפעות על הסיכויים להגיע להסדר טיעון בתיק (מודל 1), על תוצאות התיקים שנגמרו בהסדר טיעון (מודלים 2 ו-3) ועל תוחלת חיי התיק (מודל 4)

תוחלת חיי התיק (4)	הסדרי טיעון נקודות תעבורה	קנסות	סך הכל יחס הסיכויים הכולל (OR) להסדרי טיעון	משתנה תלוי:
33.60	-0.090	***0.262	***4.84	ייצוג
				תכונות הנאשם
6.15	-0.034**	***0.091	0.92	מין (גבר נ' אישה)
4.91	-0.008	-0.031	1.12	מוצא אתני (יהודי נ' לא-יהודי)
***41.59	-0.003	***0.306	0.82	פסילת רישיון נהיגה
-2.10	-0.001	0.001	1.08	מצב סוציו-אקונומי
				תכונות התובע
				מין (נ' אישה)
-0.31	-0.009	**0.056	1.22	זכר
-6.84	0.010	*0.102	**0.36	לא נקבע
				מוצא אתני (נ' יהודי)
***27.62	***0.054	-0.003	1.08	לא-יהודי
3.86	0.040	-0.010	0.82	לא נקבע
				תכונות השופט
3.78	-0.007	0.007	1.15	מין (גבר נ' אישה)
9.38	-0.013	-0.082	**2.40	מוצא אתני (יהודי נ' לא יהודי)
-0.56	0.001	**0.004	0.983	ותק (שנות שיפוט)
				תכונות העבירה
-0.05*	<0.0001	-0.0001	0.999	הקנס המקורי (שח)
				סוג כלי הרכב (נ' פרטי)
-9.81	-0.046	0.105	0.42	דו-גלגלי
-14.52	0.016	-0.049	0.96	מסחרי
-1.72	-0.025	***0.091	1.24	ציבורי
15.01	0.019	-0.045	2.03	אחר
49.91	-0.079	*0.184	2.23	לא צוין
***120.26	*0.112	*0.753	*6.65	קבוע

משתנה תלוי :	סך הכל	קנסות	הסדרי טיעון	תוחלת חיי התיק (4)
תצפיות	1,597	1,472	1,472	1,453
Log likelihood	-341.425	-744.589	150.563	-8541.12
AIC	724.850	1,533.178	-257.126	17126.24
BIC	1,649.369	-140.935	17242.14	

* p<.05, ** p<.01, *** p<.001

נספח א. השוואת כל התיקים לתיקים שבהם העבר התעבורתי היה ידוע

טבלה א1. סטטיסטיקה דסקריפטיבית של כל התיקים לעומת תיקים שצוין בהם מידע על עבר תעבורתי

משתנה	כל התיקים		תיקים שצוין בהם עבר תעבורתי	
	מספר התיקים	ממוצע (סטיית תקן) / %	מספר התיקים	ממוצע (סטיית תקן) / %
ייצוג	1,597	67.6%	849	64.0%
הסדר טיעון	1,597	93.7%	849	92.5%
תכונות העבירה				
קנס מקורי	1,597	923.5 (115.3)	849	939.3 (106.2)
			750	1,000
סוג כלי הרכב	1,597		849	
פרטי	1,207	75.6%	647	76.2%
דו-גלגלי	23	1.4%	12	1.4%
מסחרי	14	0.9%	8	0.9%
ציבורי	255	16.0%	135	15.9%
אחר	80	5.0%	38	4.5%
לא צוין	18	1.10%	9	1.1%
תכונות הנאשם				
מין (גבר)	1,597	84.2%	849	83.3%
מוצא אתני (יהודי)	1,597	58.2%	849	71.4%
עבר תעבורתי	849	18.5 (22.6)	120 - 0	18.5 (22.6)
פסילת רישיון	1,597	10.5%	849	13.9%
נהיגה				
מצב	1,597	4.8 (2.4)	849	5.2 (2.4)
10 - 1				
סוציו-אקונומי				
תכונות התובע				
מין	1,597		849	
גבר	879	55.0%	509	60.0%
אישה	645	40.4%	309	36.4%
צוות מעורב	2	0.1%	1	0.1%

תיקים שצוין בהם עבר תעבורתי			כל התיקים			משתנה
ממוצע (סטיית	מספר	ממוצע (סטיית	מספר	ממוצע (סטיית	מספר	
תקן) / %	התיקים	תקן) / %	התיקים	תקן) / %	התיקים	
	30	3.5%	71	4.4%		לא ידוע
	849		1,597			מוצא אתני
	763	89.9%	1,329	83.2%		יהודי
	67	7.9%	229	14.3%		לא-יהודי
	1	0.1%	4	0.3%		צוות מעורב
	18	2.1%	35	2.2%		לא ידוע
						תכונות השופט
	849	44.5%	1,597	49.7%		מין (גבר)
	849	89.3%	1,597	85.7%		מוצא אתני
						(יהודי)
30 - 0	8.3 (7.8)		1,597	9.4 (8.4)		ותק
	849		1,597			מחוז שיפוט
	74	8.7%	256	16.0%		צפון
	123	14.5%	413	25.9%		חיפה
	169	19.9%	182	11.4%		מרכז
	272	32.0%	299	18.7%		תל אביב
	86	10.1%	120	7.5%		ירושלים
	125	14.7%	327	20.5%		דרום

טבלה 2. ההשפעה הכוללת של ייצוג ותכונות אחרות על שינויים בקנסות ובנקודות התעבורה שהוטלו, בכל התיקים ובתיקים שצוין בהם עבר תעבורתי

תיקים שצוין בהם עבר תעבורתי		כל התיקים		משתנה
נקודות	קנס	נקודות	קנס	
***-0.193	***0.238	***-0.117	***0.274	ייצוג
				תכונות הנאשם
-0.025	*0.074	-0.032	**0.088	מין (גבר נ' אישה)
-0.017	-0.031	-0.017	-0.035	מוצא אתני (יהודי נ' לא-יהודי)
0.001	***0.254	-0.003	***0.315	פסילת רישיון נהיגה
-0.005	-0.003	-0.004	0.0002	מצב סוציו-אקונומי
0.0005	***0.004			עבר תעבורתי
				תכונות התובע
				מין (נ' אישה)
-0.009	0.002	-0.014	**0.051	גבר
0.033	-0.047	**0.085	0.053	לא נקבע
				מוצא אתני (נ' יהודי)
0.069	0.0002	**0.053	-0.007	לא-יהודי
0.052	0.095	0.044	-0.011	לא נקבע
				תכונות השופט
-0.002	*0.053	-0.013	0.012	מין (גבר נ' אישה)
0.009	**0.170	-0.042	-0.068	מוצא אתני (לא-יהודי נ' יהודי)
0.002	***0.005	0.002	**0.004	ותק (שנות שיפוט)
				תכונות העבירה
0.0001	<0.0001	0.0001	-0.0001	קנס מקורי (ש)

תיקים שצוין בהם עבר תעבורתי		כל התיקים		משתנה
נקודות	קנס	נקודות	קנס	
סוג כלי הרכב (נ' פרטי)				
-0.013	0.057	0.023	0.037	דו-גלגלי
0.024	*0.276	0.006	-0.053	מסחרי
0.009	**0.097	-0.032	***0.100	ציבורי
0.038	-0.065	-0.011	-0.041	אחר
-0.111	0.120	-0.118	***0.203	לא צוין
0.139	***0.583	***0.226	***0.750	קבוע
846	846	1,597	1,597	תצפיות
-267.494	-473.916	-387.199	-827.484	Log likelihood
580.988	993.832	818.398	1,698.968	AIC
689.470	1,102.314	936.404	1,816.974	BIC

*p<.05, **p<.01, ***p<.001

נספח ב: השוואת בעלי דין מיוצגים לבעלי דין המייצגים את עצמם

טבלה ב.1. סטטיסטיקה דסקריפטיבית של בעלי דין מיוצגים ובעלי דין המייצגים את עצמם

מיוצגים		מייצגים את עצמם		משתנה
N	% / (סטיית תקן)	N	% / (סטיית תקן)	
1,080	96.7%	517	87.4%	הסדר טיעון
תכונות העבירה				
1,080	921.3 (116.2)	517	928.0 (113.3)	קנס מקורי
1,080		517		סוג כלי הרכב
793	73.4%	414	80.1%	פרטי
17	1.6%	6	1.2%	דו-גלגלי
10	0.9%	4	0.8%	מסחרי
198	18.3%	57	11.0%	ציבורי
56	5.2%	24	4.6%	אחר
6	0.6%	12	2.3%	לא צוין
תכונות הנאשם				
1,080	88.6%	517	75.0%	מין (גבר)
1,080	49.3%	517	77.0%	מוצא אתני (יהודי)
543	22.1 (23.8)	306	12.2 (18.7)	עבר תעבורתי
1,080	12.8%	517	5.6%	פסילת רישיון נהיגה
1,080	4.6 (2.4)	517	5.3 (2.2)	מצב סוציו-אקונומי
תכונות התובע				
1,080		517		מין
604	55.9%	275	53.2%	גבר
424	39.3%	221	42.7%	אישה
1	0.1%	1	0.2%	צוות מעורב
51	4.7%	20	3.9%	לא ידוע
1,080		517		מוצא אתני
889	82.3%	440	85.1%	יהודי
164	15.2%	65	12.6%	לא-יהודי

מייצגים את עצמם		מיוצגים		משתנה
ממוצע (סטיית תקן) / %	N	ממוצע (סטיית תקן) / %	N	
0%	0	0.4%	4	צוות מעורב
2.3%	12	2.1%	23	לא ידוע
				תכונות השופט
52.6%	517	48.2%	1,080	מין (גבר)
82.8%	517	82.7%	1,080	מוצא אתני (יהודי)
9.0 (8.3)	517	10.2 (8.4)	1,080	ותק
	517		1,080	מחוז שיפוט
15.1%	78	16.5%	178	צפון
27.5%	142	25.1%	271	חיפה
10.3%	53	11.9%	129	מרכז
18.8%	97	18.7%	202	תל אביב
11.0%	57	5.8%	63	ירושלים
17.4%	90	21.9%	237	דרום